

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN

«HÂLÂT-I PEHLEVAN MUHAMMED»

RİSÂLESİ

KEMAL ERASLAN

GİRİŞ

Bu makalemizde Türk Edebiyatı'nın çok yönlü ve büyük sîması Alî Şîr Nevâyî'nin *Hâlât-ı Pehlevan Muhammed* adlı risâlesini sunuyoruz. Nazım-nesir olarak değişik türlerde otuz kadar eser vermiş olan Nevâyî'nin daha önce yayınladığımız *Hâlât-ı Seyyid Hasan Big* (bk. *Türkiyat Mecmuası*, c. XVI, İstanbul 1971 s. 89-110), risâlesi ile bu defa sunduğumuz *Hâlât-ı Pehlevan Muhammed* risâlesi, hacimlerinin küçük olmalarına rağmen biyografi türünün güzel örneklerinden sayılabilecekleri gibi, Nevâyî'nin bu sahadaki kudretini de ortaya koyar niteliktedirler.

Ölçülü ve san'atkârane bir üslupla yazılan bu risâleler, sâdece ele alınan şahısların hayat ve kişilikleri hakkında bilgi vermekle kalmamakta, devrin san'at ve kültür hayatına da ışık tutmaktadırlar. Bilhassa *Hâlât-ı Pehlevan Muhammed* risâlesinde, tıp, musikî, edebiyat, sosyal hayat ve diğer yönleri ile Herât'ın Türk kültüründeki yeri ve önemi, devrin önde gelen sîmaları ile bizzat Nevâyî'nin hayatı hakkında faydalı bilgiler bulmaktayız. Bu bakımdan Alî Şîr Nevâyî'yi, 11. asırda yetişen en büyük sosyal siyasetçimiz veya kültür siyasetçimiz Yûsuf Hâs Hâcib ve en büyük folklorcu ve lugatçımız Kâşgarlı Mahmud'dan sonra en büyük türkçü ve kültür adamı olarak görmek hiç de yanlış olmaz sanıyoruz (bu husûsta fazla bilgi için bk. Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi* II, İstanbul 1974, s. 195-222; Kemal Eraslan, *Alî Şîr Nevâyî, Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimil-fütüvve* (Metin ve dil husûsiyetleri), İstanbul 1969, s. 1-8, Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi).

Nevâyî, bu risâlesinde devrinin önde gelen edebiyatçı, bestekâr, tabib ve sofisi olan Pehlevan Muhammed'i bu yönleri ile ustalıklı tanıtmış, devrinin kültür hayatına ışık tutmuştur. Nevâyî'nin üstadı ve yakın dostu olan Pehlevan Muhammed'in hayatı ve Nevâyî üzerindeki tesiri hakkında bu risâleden pek çok şey öğrenmekteyiz. Nevâyî'ye göre iyi bir bestekâr olan Pehlevan Muhammed'in, ne yazık ki bestelerinin notalarına sahip değiliz. Ayrıca onun bir-iki farsça şiirinden başka şiirleri hakkında da fazla bilgimiz yoktur. Devrin geleneğine uyarak türkçe şiirler yazmamış olabilir, fakat farsça şiirlerinin, risâlede yer alan bir iki rubâiden ibaret olmadığı da muhakkaktır.

Yine bu risâleden Çağatay sahasında Nesîmî'nin bilindiğini ve tasavvuf sahasında büyük bir üstad kabul edildiği anlaşılmaktadır. Pehlevan Muhammed'in onun hakkında «*Ve hâl ol ki Seyyid Nesîmîniñ nazmı zâhir yüzidin mecâz tarafığa şâmildir ve manâ yüzidin hakikat tarafığa*» (R 740b, 3-4) sözleri dikkate değer. Yine bu arada Nevâyî'nin Mevlânâ Lutfî'yi büyük bir üstad kabul ettiği ve onu diğer şairlerden üstün tuttuğu anlaşılmaktadır. Esâsen bu husûsu Nevâyî, *Mecâlisü'n-nefâis* ve *Nesâyimü'l-mahâbbe* adlı eserlerinde açık bir şekilde tekrarlamaktadır.

Pehlevan Muhammed'in doğum tarihi belli olmamakla beraber, risâlede yer alan

اگر پر سد کسی تاریخ فوتش بگویم بعد مخدومی بیکسال

beytinden, onun Mahdûmî, yani Mevlânâ Nûru'd-din Abdu'r-rahmân-i Câmî'den bir yıl sonra, H. 898/M. 1492 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Kabri Ni'metâbâd şehrindedir.

Pehlevan Muhammed'e âit Nevâyî'nin *Nesâyimü'l-mahâbbe* adlı eserinde yer alan «*Pehlevân Mahmûddın soñgra Pehlevân Muhammed Ebû Saîd hem öz zamânınıñ bi-nażiri irđi. Kabri Ni-metâbâdda durur*» (Paris nüshası; 102b, 28) kaydı, Pehlevan'ın bu sahadaki maharetini ortaya koymaktadır.

Pehlevân Muhammed risâlesinin İstanbul kitaplıklarında üç, Paris'te de bir olmak üzere dört nüshasının bulunduğunu bilmekteyiz.

1. Revân nüshası :

Topkapı Sarayı, Revân Kütüphanesinde 808 numara ile kayıtlı Nevâyî külliyyâtı içinde bulunan bu nüsha, külliyyâtın 738a-741a yaprakları

arasında yer almaktadır. Külliyyât H. 901 yılında Derviş Muhammed Takî tarafından Herât'ta istinsah edilmiştir. Her bakımdan mükemmel olan bu nüshayı, risâle metninin tertibinde esas aldık.

2. Fâtih nüshası :

Süleymaniye Kütüphanesi Fâtih bölümünde 4056 numara ile kayıtlı Nevâyî külliyyâtı içinde bulunan bu nüsha, külliyyâtın 746b-750a yaprakları arasında yer almaktadır. Külliyyâtın müstensahi ve istinsah tarihi belli olmamakla beraber, Revân nüshasından muahhar olduğu açıktır.

3. Üniversite nüshası :

İstanbul Üniversitesi Genel Kitaplığı'nda 4149 numara ile kayıtlı olan bir Nevâyî mecmuası içinde bulunan bu nüsha, mecmuanın 393b-403a yaprakları arasında yer almaktadır. Ketebe kaydından mecmuanın H. 1291 tarihinde Muhammed Yûnus-i Şehr-i Sebzî tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

4. Paris nüshası :

Bib. Nat. Supp. Turc, No. 316-317'de kayıtlı olan Nevâyî külliyyâtı içinde bulunan bu nüshanın fotoğraflarını temin edemediğimizden, metnin tertibinde yararlanmamız mümkün olmadı. H. 933 yılında Herât'ta Alî-i Hicrânî tarafından istinsah edilen külliyyât, muhtemelen Revân nüshasından kopya edilmiş olmalıdır.

Böylece elimizde bulunan üç nüshanın yardımıyla risâlenin karşılaştırmalı metnini tertip ettik. Ayrıca metnin nüsha farklarını vermediği ve bazı kelimelerle ilgili notlarla metnin tam bir sözlüğünü de makaleye ilâveyi uygun bulduk. Metnin tercümesinde, yer yer mânâyı göz önüne alarak kelime kelime tercümeden kaçındık.

METİN

Hālāt-ı Pehlevān Muḥammed

F 746b Ü 393b

R 738a

*Ey çerh ni devrler ki peyvest ittiñg
Devriñgde maḥabbet ehlini mest ittiñg
Her kimni kim âlemde zeber-dest ittiñg
Aḥr ecel iligidin anı pest ittiñg*

² Tarîk-ı fenâsığa müferrid ve fenâ tarîkıda mücerred, cihândagı pehlevânlarınñ pehlevân-ı cihânı ve pehlevânlıg cihânınınñ cihân pehlevânı, şüret³ ü ma-nâda bî-şibh ü nazîr, ya-nî Pehlevân, şemsü'l-mille ve'd-dîn, Muḥammed-i Kuştî-gîr, nevvara'llâhu merḫadehu sîret ü riḫletide :

Pehlevânınñ nesebide⁴ siyâdet şerefi bar. Ammâ çün tağayısı Pehlevân Bū Sa'îd kim zamânınñ pehlevân ve müsellemler kuştî-gîri irkendür ve Pehlevân kiçik yaşlıg⁵ irkende ol kabiliyyeti hem a-lâ mertebede bar irkendür, anı ma-lûm kılıp ol iş verzişi buyurup terbiyetığa meşgûl boluptur⁶. Ve ol fende kündin küнге andın garîb âşâr ve acîb nümûdârlar zâhir bolur irkendür, andak ki az fırsatda cemî-i ebnâ-yı cinsin⁷ mağlûb kılıp barığa fâyiğ ve gâlib kilipdür. Çün rüzgâr | harunlıgıdın ve leyl ü nehâr bûkâlemünluğıdın Pehlevân Bū Sa'îd hayât⁸ vedî-atın müteḳâzî-i ecelğa tapsuruptur (1). Pehlevân istihkâk bile pehlevânlıg ser-tekyesige olturuptur ve bu tâyife anıñ ser-halka-⁹lıgın tav-u rağbet bile kabûl kılıpdurlar. Neyüçün ki ol egerçi küç ve zeber-destlıgda zamânınñ münferidi irkendür, am-

F 746b, Ü 393b

Hālāt-ı Pehlevân Muḥammed] R'de yok, Ü'de Ḥazret-i Pehlevân Muḥammed-i Kuştî-gîr aleyhi'r-raḫmetü hikâyetleri //

R 738a

1 mest] F 10 pest / kim] F 10, Ü 1 ki / iligidin] F 10 ilgidin, Ü 2 iliginğde / anı] Ü 2 anıñ // 2 t.-i fenâsığa] Ü 3 t.-i fenâsıda / mücerred] Ü'de yok // 3 bî-şibh ü nazîr] Ü 5 bî-şibh ü bî-nazîr / Muḥammed-i Kuştî-gîr] Ü 5 Muḥammed el-Kuştî-gîr pehlevân-ı zamân ve nâdir-i kuḫb-ı devrân / nesebide] Ü 7 bâreside // 4 tağayısı] Ü 7 tağayı // 5-6 ol kabiliyyeti... meşgûl boluptur] Ü'de yok // 8 tâyife] Ü 3 tâyife // 9 neyüçün ki] Ü 4 niçün kim / zeber-destlıgda] Ü 4

Ü 394a

F 747a

mâ kuştî-¹⁰ dānlıg ve turfa-destlıgda andağ irkendür, ve bu tayifedin | bu ötken tört biş yüz yıl, belki miñg yılda hiç kişi anıñ dik ¹¹ yād birmeydür ve naql kılmaydur. Bā-vücūd ol ki öz fennide ki kuştî bolgay ve şöreti kim ol ism biledür ve ança yek-fenlıg ve merd-¹² efgenlıg, kiçik yaşlıg irkende kim sāgird-i kuştî-gir irkendür ve bu fenni verziş kıılır irkendür. Çün kabiliyyeti bülend tüşken ¹³ irkendür ve mülāyemet-i tabı barça fünūnga münāsib ve behremend vāki bolgandır, köp fezāyil ve kemālāt hem kesb kılgandır kim zamān ¹⁴ ehli barça fende Pehlevānı müsellem tutar irdiler.

Ü 394b

Ol cümledin edvār ve müsiki ilmidür kim çün lehcesi ve hüsn-i şavtı hüb ¹⁵ irkendür ve uşulı mazbūt ve harekāt ve sekenātı merğüb. Ol dağık fende küşiş ve sa-y kör-güzüp dağl-i tamām ve mahāret-i ¹⁶ mā-lā-ke-lām tapıp irdi. Ve dil-keş naqşlar ve ameller ve dil-pesend kavıllar ve gazeller taşnif kıılır irdi. Ve hüb aytur irdi, ¹⁷ andağ ki işitken havāşş u avām hoş-hāl bolmaqqa | bī-ihtiyār ve örgenmekde bī-şarār irdiler. Ve ol aşrınıñ bu fende māhir-¹⁸ leri, meşel Üstād Muḥammed-i H'ārezmī ve Mevlānā Numān ve Mevlānā Şāhib-i Belhī ve Şeyḫ Şafā-yi Semerqandī ve H'āce Yūsuf-i Endicanī dik kişiler-¹⁹ niñ taşnifātı muḳābeleside işler yasapdur (2), naqş ve şavt ve amel ve qavl ve çāhār-zarb dik. Ve çün özi alarnıñ köpidin ²⁰ hem hoş-h'anrağ irmiş, işleriniñ hem şöreti köprek vāki bolur irmiş.

Meşhūr amelleridın biri ²¹ çār-gāh amelidür kim Mevlānā Tūḫī, aleyhi'r-raḥmeniñ ol şirin ki maḫḫa budur kim :

F 747a

zeber-destlıgda // 10 a. irkendür] Ü 6 a. ikendür / tayifedin] Ü 6 tayifedin / hiç...dik] Ü'de anıñ dik hiç kişi // 11 y. birmeydür]. Ü 7 y. birmedi / n. kılmaydur] Ü 8 n. kılmadı / k. bolgay] R'de k. bolgen / ve şöreti] F 2, Ü 8 ve kim s. / biledür] Ü 9 bile dūrur / yek-fenlıg] F 2, Ü 9 yek-fenlık / merd-efgenlıg] F 2, Ü 9 merd-efgenlık // 12 y. irkende] Ü 10 yaşlıgdm irkendür / ve bu... irkendür] Ü'de yok / çün] Ü 10 çü // 14 barça fende] F 4, Ü 12 barçada / ol c.] Ü 13 ve ol c. // 15 h. irkendür] Ü 14 h. ikendür / harekāt] Ü 14 harekātı // 17 andağ] F 6 andm / bolmaqqa] Ü 17 bolmaqta / örgenmekde] Ü 1 idrakda // 20 h. irmiş] F 9 hoş-h'anrağ /

Ü 394b

مصالح

ساقیا وی رفت و مست احوال فردا ناپدید
خویش را امروز خوش داریم فردا را که دید²²

ki Mîr-i büzürg-i Tirmidî atığa bağlapdur ki begâyet hoş-
âyende ve mülâyim işdür.²³ Ve delil bu kim Hôrâsân mül-
kide, belki Semerkand ve İrâkda hem ol işni bilmes güyen-
de yoktur, belki gayr güyende; dağı bî-ğadd u haşr²⁴
halâyıkniñ yadıdadur.

Yana se-gâh amelidür kim Mevlânâ Hüsreviniñ şî-
riğa bağlaptur ve maṭlaı budur kim :

مطلع

ای ز تاب غارضا شمی بهر کاشانه²⁵
وی اسیر هر خم زلفت دل دیوانه

kim Sultân Babur atığa bağlaptur ki ol dağı begâyet²⁶
mü'essir ve hoş-âyende işdür.

Ve yana penc-gâh amelidür kim Mevlânâ Kâtibiniñ
ol şîri ki maṭlaı budur kim :

مطلع

گهی که رنگ تو در قتل اهل دید بر آید
بیک مشاهده مقصود صد شهید بر آید²⁷

Bu şîrni iş bağlamakdın garaṣı bu maṭlaı irmiş kim :

مقطع

منال کاتبی از شام غم که صبح سعادت
بمن دولت سلطان ابو سعید بر آید¹

Ü 395a
R 738b

köprek] Ü 6 köpraḡ // 22 ki M.] Ü 9 kim M. / işdür] Ü 9 iştür //
23 haşr] Ü 11 hazır // 24 se-gâh] Ü 11 dü-gâh / ki M. Hüsreviniñ] Ü
11 ki Hüsreviniñ // 26 ve yana] F 14, Ü 14 yene / şîri ki] F 15,
Ü 15 şîrin // 27 şîrni] Ü 17 işni //
R 738b, Ü 395a 1 bağlapdur] Ü 2 bağlaptur // 2 gâzâl] Ü'de yok / hazretniñ

kim Sultân Ebû Sa'îd Mîrzâ atığa bağlapdur, nihâyetdin taşkarı dil-pezîr iş tüşüptür.

² Ve ol kim Sultân-ı şâhib-kırân hıdmetiğe müserref boldı, Meşheddin kildi, gazâl şu bedeside ol hazretniñ hü-mâyün ismiğe ³ öziniñ bu şirin ki :

بیت
ما بچاک در گهت روی نیاز آورده ایم
روی دل در کعبه اقبال باز آورده ایم

«amel yasap irdi ve bâz-⁴ güyıda bu iki beytin bağlap irdi. Ve inşâf «alemide bu iki beyt dik az aytilıpdur ki mem-dühniñ bişinçi atasığaça zikr bolmış bolgay :

قطعه
⁵ سلطان حسین خسرو غازی که مثل او
هر گیز نبوده در صدف روزگار در
شاهست و شهریار پدر بر پدر که هست
منصور باقراى هم شیخ بن نیمور

⁶ Ve bu «amelde besî maqâmât ve şurabâtı derc kılip irdi kim ta'rıfdin müstâgnîdür. Ve asru dil-pezîr ve begâyet bî-nazîr bağlanıpdur.

⁷ Yana işler hem, meşel kavlı ve gazel ve çâr-zarb dik. Ve şavt u naqş hōd bî-hadd u «add bağlaptur ki hâlâyık arasında meşhûrdur ki barçasın ⁸ derc kılılsa, mücib-i itnâb bolur.

Ve şîr ü mu-ammâ bâbıda «ilmi ve «ameliside Pehlevân şâhib-i vukûf ve celd irdi, ol nev kim zamân şu «arâsı-⁹

hümâyün] Ü 4 hümâyün hazretniñ // 3 ş. ki] Ü 4 ş. kim / irdi ve] Ü'de yok // 4 aytilıpdur] Ü 7 aytıpdur / zikr b.] F 20 mezkûr b. / b. bolgay] Ü 8 b. bolgay kim // 6 bağlanıpdur] Ü 11 bağlaptur // 7 yana] F 22 yene // 8 pehlevân ş.] Ü 14 p. şâhib-i ikrâm ve ş. // 9 y. birige] Ü 16 y. birisige / vukûf u şuar] Ü 16 şuar u vukûf / peh-

niñg yüzidin birige ança vukūf u şu'ūr yoqdur. Ve ekşer nazm ehli her nev'e şir aytsalar irdi, Pehlevān nazarığa yitkürürler irdi ¹⁰ ve anıñg işlāh ve tağyir | ve tebdilin kabūl kılurlar irdi.

Ü 395b

F 747b

Ve öziniñ dağı şir ü mu·ammā fennide şabı mülāyim irdi, andağ ki bu maṭla· ¹¹ Pehlevāniñ- | dur kim :

مطلع
گفتش در عالم عشق تو کارم با غم است
گفت پنهان زیر لب غم نیست کار عالم است

Ve Kuştī-gir taḥalluṣ kılur irdi. ¹² Ve bu maṭla·-ı taḥalluṣı asru ḥūb vāki· boluptur ki :

مطلع
از خیال پیچ و تاب کاکل مشکین او
دود دل بر فرق کشتی گیر همچون پرچم است

¹³ Mu·ammā tarīkıda hoş muḥteri· irdi. Cem·i ki mu·ammā ayturlar irdi, besī zaḥmet bile bir beytdin, yā bir rubā·idin bir ism ḥāşıl kılurlar, Pehlevān ¹⁴ üstād ebyātıdın kim kâ-yil mu·ammā kaşdı kılmamıṣ bolğay, şab· zōrı bile isimler peydā kılur irdi. Ve köp vāki· boluptur kim ḥalā ¹⁵ aṣşākı arasıda bardur. Ve ol cümledin Ḥazret-i ḥ'āce Ḥafız-ı Şi-rāziniñ dīvānınıñ burunğı gazeliniñ maṭla·ıdın ki beğā-yet ¹⁶ meşhürdur, *ilmī* ismi çıkarıpdur ki :

مطلع
ألا يا أيها الساقى أدر كاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها

Ü 395b, F 747b [levān n.] Ü 17 pehlevāni n. // 10 ki] Ü'de yok // 11 kim] Ü'de yok // 12 maṭla·-ı taḥalluṣı] Ü 4 maṭla· / b. ki] F 2 b. kim / ki] Ü'de yok // 13 tarīkıda] Ü 6 tarīkıda / ayturlar irdi] R ve F'de ayturlar // 14 şab· z.] Ü 9 şaba z. / p. kılur irdi] Ü 9 p. kılıp irdi / köp] F 4 bu köp. Ü 9 bu kün // 15 aṣşākı] Ü 10 aṣşık / bardur] Ü 10 bar // dīvānınıñ] Ü'de yok / beğāyet] R'de icābet // 16 ç. ki]

¹⁷ Hem H'âce Hâfızınîğ bu mafla-ırdın kim :

مطلع
حالیاً مصلحت خویش در آن می بینم
که کشم رخت بمیخانه و خوش بنشینم

ümmî ismi ¹⁸ hâşıl kılıpdur. Ve bu beytdin kim :

بیت
گنج زرگر نبود گنج قناعت باقیست
آن که آن داد بشاهان بگدایان این داد

takî ismi ¹⁹ hâşıl kılıpdur.

Ve yahşî rubâ-ileri dağı bardur, h'vâh her mağalda bi-
rev için aytқан (3), h'vâh birevning ruq'asığa cevâb ²⁰ yiber-
gen. | Ba-zi yaranlarığa bu rubâ-ini bitip yiberip irdi kim :
Ü 396a

رباعیه
گر جان اجلم از تن ناشاد برد
حاشا که مرا مهر تو از یاد برد
خواهم که شوم خاک و مرا باد برد ²¹
باشد که بکوی استرآباد برد

Ve hem ba-zi muhlîş ve mu-tekîd yaranları ruq'ası ce-
vâbıda aytıp irdi kim :

رباعیه
از آهوی دام خود فراموش مکن ²²
وز صیدك دام خود فراموش مکن
هر چند که با شدت فراموش کاری
از پیر غلام خود فراموش مکن

Ü 11 ç. kim // 17 ümmî] Ü 14 kim bu beytdin emîn // 18 ve... kim]

Ü'de yok // 19 bardur] Ü 16 bar / ruq'asığa] Ü 17 ruq'asıda // 21

²³ Ve mülâyim kıtaları hem bar. Ol cümledin biri budur kim Cüy-i sultânî yaqasında Pehlevân bir lenger binâ kılıpdur ki anıñ ta-rifini kılmak ²⁴ kuyaşnı rüşenlikka ve meyni mestlıkka ta-rif kılğan dikedür. Ve bir katla Sultân-ı şâhib-kırân avdın kaytkanda ²⁵ ol tekyege tüşüptür ve Pehlevân hazır imes ikendür. Bu cihetdin begâyet mütereddid ve müte-essir boluptur. Bu mahalda ö-zr üçün bu ²⁶ kıtayı ayıtp irdi kim :

قطعه

تکیه مارا شرف بگذشت از حرخ برین
تا برو افکنند سایه سایه پروردگار
گرچه گردون اطلس خود کرد پای انداز شاه
کاش من می بود می تا جان خود کردی نشا ²⁷

R 739a Dağı yahşı mü-essir mesnevîsi hem bar ki nazm ehli-
niñ müte-ayyinleriga ol nev ebyât vâki ¹ bolmaydur. Ol
cümledin budur kim Pehlevân piri, kuştî-gîr ki pehlevân-ı
nâ-murâd ² ömrin anıñ terbiyetiga şarf kıldı ve nazarı bu
irdi ³ kim qarığan çağda ki ol cihân pehlevân [ı] kuştî-gîr
bolup irdi ve Sultân-ı şâhib-kırân- | niñ maṭbû-ı ṭaba ve
nedim-i meclisi, pehlevânıñ ⁴ ferzend ü münîsi ve sem-i
meclisi bolğay. Ve ol bî-vefâlig kılıp pehlevândın ayrıldı.
Ve Pehlevân nâmüslüg ve izzetlig kişi ⁵ irdi. Ve endühdın
könglide süz ve bedenide güdâz irdi, ammâ muṭlağ hiç ki-
şige izhâr kıla almas irdi ve kılmaz irdi. Ammâ hiç ⁶ nev-
maḥfî sırrı ve râzı yok irdi kim bu faqîrdin yaşurun (4)
bolğay, andağ kim bu faqîrniñ hem andın. El-kıssa qarı-
ğanınıñ şerhîde ⁷ Pehlevân, pîriniñ bu qarığan çağda ömr
dik bî-vefâligı bâbıda mesnevî aytıpdur. Ve bu faqîrğa eb-

Ü 396a ruqası cevâbıda] Ü 3-4 ruqasında cevâb // 23 hem bar] Ü 6 hem
bar irdi / lenger] Ü 7 lengeri // 25 h. imes ikendür] Ü 10 h. irmes
irkendür //

R 739a 1 k. ki] Ü 15 k. kim / ömrin ... terbiyetiga] Ü 15 anıñ ter-
biyetiga ömrin // 3 bî-vefâlig] Ü 2 bî-vefâlik / nâmüslüg] Ü 2 nâ-
müslük / izzetlig] Ü 3 gayretlig / kişi] Ü 3 ciger-ḥ'âr k. // 4
könglide] Ü 3 könglige / kıla almas irdi] Ü'de yok // 5 bu faqîr-
din ... andağ kim] Ü'de yok // 6 pîriniñ] Ü 4 pîriniñ / bî-vefâligı]

Şîrî'nin bu ebyâtın biş beyt ve on beyt 7 aytur maħalda oğur irdi. An-
dın bir niçe beyt sebt kılılur. Ve ol ebyât budur kim :

مشتوی

8 چو بر چرخ روشن شود حال من
بصد دیده گرید بر احوال من

مرا بود دیاری گل نو شکفت
دریغا که باد خزانیش برفت

همه عمر تخم ہی کاشتم
چو وقت بر آمد نه برداشتم

9 از آن تلخ شد زندگانی مرا
که پیری نکند از جوانی مرا

کنون من نه آن شیر زنجیریم
بدر برده از هم غم پروریم

10 بجز روی پدر طفل ازان پرورد
که نا در بزرگی غم او خورد

از ان در جوانی بیا را یدش
که در عهد پیری بکار آیدش

11 مرا پیری آن نوع آخر نکند
که هیچم جوانی نشد سود مند

F 748a

Ü 397a

Bu meşnevîniñ nihâyetin pâdişâh du'âsı bile hatm
kılıpdur. 12 Ve derd ü hâl ehli bu ebyât- | dın ma'lûm kıılır-

F 21 bî-vefâhğ / aytıpdur] Ü 7 aytıpdur ki // 7 kim] Ü'de yok // 12

lar kim Pehlevänniñ tabıda ni miqdār derd ü hāl çāšnisi bar ikendür.

Yana şanāyi¹³ ve arüz ve kâfiye fennide hem köp şāhib-i vuķūf irdi, dağı kırāat ilmin hem yağsı bilür irdi. Ve hūb mahrec ve tecvid bile¹⁴ Qurān okur irdi. Ve gāhi huf-fāzdin nimeler kırāat bābıda sorar irdi kim alar cevābıdın vaciz bolur irdiler ve Pehlevāndın¹⁵ istifāde kıtur irdiler.

Yana nücüm ilmin ança bilür irdi kim bir mevlūd üçün zayıçe-i tāli salur irdi.

Yana tıb ve hikmetde¹⁶ hem köp şāhib-i vuķūf irdi ve mülāyemeti bar irdi. Mevlānā Kuṭb-ı Ādemdin kim bu mülkniñ müte-ayyin tabibidür, bu fenni kesb kılıp irdi. Mevlānā Alāu'l-mülk-i¹⁷ Tabib bile ve Mevlānā Abdu's-selām-i Şirāzi bile ki bī-nazir mu-ālic irdi, Pehlevān-ı şāhib-kırān muşāhib irdi. Ve dāyim bu fen bahşın ve güft ü şünüftin¹⁸ kıtur irdi. Ve alar Pehlevān sözlerin müsellemler tutup mu-ālecelerin hem tarif kıtururlar irdi. Aşhābıdın her kaysığa marazı tārī¹⁹ bolsa irdi, güyı ol irdi kim özi mu-ālece kıtur irdi.

Yana fiķh ilmidde ibādātın ferāyiz ve sünen ve vacibat ve müstehabāt²⁰ ve bu ibādātka muvāfiķ edäye kim köprek fuķahā ve zühhadğa mazbūt ve mahfuz imes, Pehlevānga ber-zıkr irdi.

Ü 397b

Yana üstād ebyātıdın²¹ meşnevi ve kaşide ve gazel ve her sınıf şirdin hūb ve hem köp yadıda irdi. Andak ki her maħalda her nevc | münāsib nazmlardın şirin ibāret²² ve tekellüm bile, bazı maħalda rengin elhān ve terennüm bile andak edā kıtur irdi ki ekşer meclis huz-zāriğa neşridin haber ve nazmıdın eşer vāki bolup rikkat-lar²³ dest birür irdi. Ve köp meşāyiğ ve ehlu'llāh ve der-

Ü 397a

derd] Ü'de yok / ehli bu] Ü'de yok / yana] Ü 2 yene // 13 t. bile] Ü 3 t. birle // 14 nimeler] Ü'de yok // 15 yana] Ü 6 yene // 16 şāhib-i vuķūf irdi] R'de yok / fenni] Ü 8 fen // 17 şāhib-kırān] R ve F'de yok // 18 k. irdi] Ü 11 k. irdiler / hem] Ü'de yok / aşhābıdın] F 8 aşhābdın // 19 yana] F 8, Ü 14 yene // 20 ibādātka] Ü 15 ibādāt / fuķahā] Ü'de yok / yana] F 10, Ü 16 yene // 21 maħalda] R, F 11 maħal // 22 e. kıtur irdi] Ü 2 e. kıtururlar / ekşer] Ü

F 748a

Ü 397b

vişler meclisiğe behremend ve hıdmet ve mülâzemetleridin ser-bülend ve ercemend ²⁴ bolup şeref-i kabûl tapıp ve besî her sınıfdın ehl-i tarîk pehlevânlar ve uluğ kişilerge şâyeste hıdmetler kılıp alarnıñ ²⁵ bâreside du-â kılıp fâtiha ve tekbir okup himmetler tutup güşe-i hâırların anıñ sarı maşrûf kılıp kisvetler havâle ²⁶ kılıp irdiler.

Hâk subhânehu ve ta-âlâ anğa kabiliyyetî kerâmet kılıp irdi kim her nev- işke hâıır müteveccih kılsa irdi, bir nev- dahl ²⁷ kıla alur irdi kim ol bu fen ehliniñ mâhirlerîğe müstahsen tüşkey. Ve bir nev- kabûliyyetî anıñ zâ-tıda hulq kılıp irdi kim her nev- ¹ halâyık bile ihtilâf kılgaç alarnıñ köñligi maıbu- ve tabıga maıbüb irdi. Pensendide etvârı bî-ğâyet ve hamide ahlâk ve şî-arı ² bî-nihâyet. Mizâcıda bezl ü sehä gâlib ve tab-ıda şefkat u vefâ müfriit. Uluğlarğa vâfi niyâzmendlik ve hıdmet ve kiçirek nâ-tüvân-³ larğa resmi mihr ü şefkat ve mihr-peyvendlik ve mutavassıtu'l-hâllarğa işi mülâyemet ü çerb-zebânlik ve fukarâ vü mesâkinge verzişi muvâfaqat u nef- ⁴ resânlik.

R 739b

Ü 398a

Kiçelik ve kündüzlük yigirmi dört sâ-atda bir lahza Pehlevânıñ tekyesinde h'âh seferde, h'âh hâzarda | tabh iştigâldın ⁵ ferâgat yok irdi. Ve türlüğ türlüğ etime irdi, andağ ki bu nişmet ve eğziyedin fukarâ vü mesâkin ve mukim ü müsâfir maıhüz irdiler. ⁶ Ağniyâ ve ehl-i temkîn ve âzâdeler ve şeh-zâdeler ve ekâbir ve eşraf hem behremend irdiler. Andağ kim sulţanu's-selâtin hem yitkeç ⁷ bu mez-kür bolğan mülevven etime tartılır irdi. Ve eger yimeseler irdi, Pehlevânıñ vuşâkları köterip sulţanı bağka iltürler irdi. ⁸ Ve eger iltmeseler irdi, yokkarıdın kişi kilip tilep ilte barurlar irdi. Ve eşribe ve fevâkih ve halvâyât hemol etimeğa yaraşa ⁹ muqarrer irdi kim tartılır irdi.

2 eger // 25 bâreside] F 14 bâresige // 26 dahl] R'de duıul // 27 bu] R ve F'de yok //

R 739b

Ü 398a

2 vefâ] Ü 14 sehä / vâfi] Ü 14 zâti // 3 mutavassıtu'l-hâllarğa] Ü 15 mutavassıtu'l-hâlğa / çerb-zebânlik] Ü 15 çerb-zebânlik // 5 maıhüz] R, F 21 maıhüz // 6 ağniyâ] Ü 2 ağniyâda / ehl-i temkîn] Ü 3 ehl-i temkînde / andağ kim] Ü 4 hattâ ki // 7 yimeseler i.] Ü 5 nime salar i. / vuşâkları] Ü 5 uşâkları / sulţanı] Ü 5 sulţan // 8 tilep] Ü'de yok // 9-10 eger... alurlar irdi] Ü'de yok // 11 iki belki

F 748b

Ve her tarafdın kilgen fuqarā vü gurebā, eger biş ve on, belki illig ve altmış ve yüz ve artuğraq hem ¹⁰ ki bu mezkūr bolğan ni-metlerdin kām alurlar irdi. Ve eger biş on kün, belki bir ay, iki ayğaça tevakkuf kılsalar irdi, bu me-külāt ¹¹ alarnıñ ileyige külfetsiz her kün, iki, belki üç katla tartılır irdi. | Ve ulağlarığa arpa ve saman ve bağ-lar yir ve özlerige arāste ¹² mesken hem tayyār irdi. Bu halāyıkdın köpi andağ irdi kim barur çağlarıda Pehlevān-nıñ mürüvvet ve keremindin yol hārcısı ve ba-zı ¹³ dervī-şāne libāslar ve teberrüklerğa hem müstefid bolup barur-lar irdi. Cemī-i ehl-i furuğ özlerin Pehlevānnıñ fātiha ve tekbirige yitkürmegünce ¹⁴ öz tarıqlarıda işleri tamām bol-mas irdi. Barça sadāt u meşâyıh ve ulemā vü fuqarānnıñ maḥbüb-ı kulūbı irdi.

Ü 398b

Ve pādīşāh ¹⁵ işikide erkān-ı devletdin alī-şān bigler ve alī-mekān içkiler (5) ve vüzerā ve şudūr ve säyir halā-yıqqa Pehlevānnıñ şöḥbeti nevrüz ¹⁶ ve bayramğaça | bar irdi. Hattā kim sulṭān-zādeler tilemes irdiler ki bir laḥza ansız bolğaylar. Kün bolğay irdi kim pādīşāh-¹⁷zādelerdin niçesi mutemedler bile atlanıp Pehlevānnıñ tekyesige ba-rıp şöḥbet bey-i kılğaylar irdi. Ol dağı barçasığa layıq ¹⁸ hıd-metler kılıp şöḥbetler tüzetip ni-metler tartıp säzendeliğ ve güyendeliğlar buyurup semā ve şafā kılıp alarnı hoş-hāl ¹⁹ ve münbasiğ uzatur irdi. Ve sulṭānu's-selāḥınnıñ şefkat ü ülfeti ve acīb ināyet ü ünsiyyeti Pehlevān bāreside bar irdi. ²⁰ Hiç şöḥbetni tilemesler irdi kim Pehlevāndın ayru tutqaylar. Barça meclis ve maḥfilde Pehlevān ḥāzır irdi ve şöḥbetniñ hoş-²¹ luğığa bāiş irdi.

Ve şır ve mu-ammā ve müsikī ki şöḥbetniñ mücib-i neşāt u inbisāḫdur, çün Pehlevānnıñ barçada vuḳūf u daḥl ²² u taşarrufı zāhir, belki ol fūnūnda ehl-i fen dik mā-hir irdi. Şöḥbetniñ yüzi Pehlevānğa ivrülür irdi. Ve sul-

F 748b

Ü 398b

üç] Ü 9 belki iki üç / arpa] Ü 10 arfa / ve bağlar yir] Ü'de yok // 13 barurlar irdi] Ü 10 barurlar / özlerin] F 2, Ü 13 özlerini // 15 halāyıqqa] Ü 17 halāyıqğa // 16 bayramğaça] Ü 17 bayramça / kün] Ü 2 küni / mutemedler bile] Ü 3 mutemedler // 18 tüzetip] Ü 4 tüzüp // 19 şefkat u ülfeti] Ü 6 şefkat u ülfet / ināyet ü ün-siyyeti] Ü 6 ināyet ü nisbeti // 21 m. ki] Ü 9 m. hem ki // 22 bel-

ñanu's-selâfîning²³ nedîm-i meclisi ve enîs-i encümen ü halveti ve her râzda mahremi ve her hâlda hem-zebân u hem-demi irdi. Tekellüfsiz ve mubâlagasız pâdişâhdın gedâgaça²⁴ ve ehlu'llâhdın cahûd ve tersâgaça Pehlevânî sivmes ve tilemes kişi yok irdi.

Ü 399a Subhâna'llâh, yüz miñg hamd u sipâs ve senâ-yi bî-hadd u kıyâs²⁵ ol Kâdir şunâga kim bir bendesiga ki bir avuç tofrağdın halk kılıpdur, munça kabiliyyet ve kabüliyyet ve ahlâk-ı hamîde ve evvâr-ı pesendide²⁶ ve zâhir yüzidin munça fazl u kemâl ve manâ tarafıdın munça vecd ü hâl bire alur kim bir cihân halkın mülâyemet bile şayd ve bir âlem ehlin²⁷ zencir-i irâdeti bile giriftâr-ı bî-kayd kılğay.

R 740a El-kışsa Pehlevânîning barça nev' işleriniñ hoşluğıda beyânı ve her tavr sîret¹ ü şüretiniñ dil-keşlîği şerhîde zebân-averler tili kâşır ve dâsitân-güsterler nuñkı âcizdür. Kırk yılga yakın bu fakir bile² muşâhib-i canî ve mahrem-i râz-ı nihânî irdi. İflâs ve felâket eyyamıdın zâhir yüzidin ta'ayyün ve istiñâat zamânîga diginçe köprek evkât³ bile irkendür. Biz ikevdiñ ikev bir küyda yörgen ve özni her ehl-i dil şeref-i mülâzemetiğe yitkürgen. Anıñ rıfk u muvâfaqatın⁴ ni til bile taqrîr ite alğay min ve ni kalem tahrîri bile beyân kıla alğay min. Mundın ötmes ki kırk yıl bir miniñ dik hõd-râyî⁵ bî-ser ü pây, aşüfte-sâr, perişân-rüzgâr kişi bile muşâhiblik kılğay ki hâtırğa kilmes ki hergiz andın hâtırğa gubârî olturmuş⁶ bolğay ve köngülge yitmes ki hergiz andın köngülge âzârî yitmiş bolğay. Belki andağ zîst kılmuş bolğay ki kündin küñge maħabbet⁷ serriştesi muħkemrağ ve meveddet kâide-i tarîkı müekked ü müstâħkemrağ bolmuş bolğay. Ve hâl ol ki Pehlevânîning

Ü 399a ki] Ü 10 belkim // 23 râzda] R râzıda / hem-zebân] Ü 13 hem-zebânı // 24 sipâs ve] Ü'de yok // 25 ki] Ü 16 kim // 26 bile] Ü 2 birle / bî-kayd] Ü 3 kayd // 27 beyân] Ü 4 beyânıda //

R 740a 1 şerhîde] R ve F'de şerefide // 2 zamânîga diginçe] Ü 7 zamânîgaça // 3 yörgen] F 18. yügürgen / mülâzemetiğe] Ü 8 mülâzemetiğe // 4 ni til bile] Ü'de yok / bile] Ü 10 bilen / kıla alğay min] Ü 10 kılğay min / hõd-râyî] Ü 11 hõd-rây // 15 aşüfte-sâr] Ü 11 aşüfte-hâl / muşâhiblik] F 20, 11 muşâhiblik // 7 belki ... bolğay] F'de yok / ser-riştesi] Ü 14 riştesi / ki] Ü 15 kim / pehlevânîning]

Ü 399b yitmiş iki fırka bile ⁸ ma'âşu uşbu nehc bile vâki irdi. Her kişi anıñ mülâyemetini öz hālğa mülâhaza kılsa irdi, hayālğa bu kilür irdi ki andın maşşuş- ⁹ raq ve mülâyim-raq | yarı ve muşahibi yok irdi irkin.

Anıñ zihn ü zekası lefâfetidin ve hâfızası tizligi zerafetidin bir niçe ¹⁰ kelime hâtırğa kilür, edâ kılmağı hâli ez münâsebeti imes.

F 749a Sultân Ebü Sa'îd Mîrzâ zamânında kim Hırasân ehli Semerkand ilige esir irdiler. Ve ¹¹ her nev' zulm u ta'addî ki alardın vâki bolsa irdi, bu esirler muñ ü fermân-pezir bu fakirni ayn-ı iflâs ve felâketde ser-nüvişt ve ¹² âb-höris Meşhed sarı tartıp iltti. Ve anda yitkendir soñra mers ve mefâsil marazı tārî bolup bir güşede yıkdım. | İtti-fâken ¹³ Pehlevân hüdmetleri hem ol eyyâmda Meşhedde irdiler. Bu fakirniñ hâhdın haber tapkandın soñra bir kün kadem rence kılıp ¹⁴ olça kâide-i şefkat u yârlıg ve tārîk-ı mahabbet ü gam-h'ârlıgdur, becâ kiltürür irdi, anğaça ki maraz def' boldı. Ve Mevlânâ 'Abdu's-selâm-i Şirâzî rahimehu'llâh ¹⁵ ki ol zamânıñ mähir hekimi ve hâzık tabibi irdi ve bu za'ifka mu'alic irdi, andak ki etibbâ debidür ki mariz mizâcındın ¹⁶ muqiyye bile marazı zâyıl kılğandın soñra, çün ednâ hilt cild tahtıda kalur, tereddüd ve delk buyururlar ki ol mevâdcığı tahlil bile ¹⁷ def' bolğay. Ol dağı bu fakirğa bu ilâcını buyurup irdi. Ve Pehlevân mihrیبānlıg ve şefkat yüzidin her kün iyâdetimğa kilür irdi. ¹⁸ Ve delk hâdimliği tārîkın çün kişi andın yahşırak bilmes irdi. Ve özi hem hekim-şive kişi irdi, iltifat kılıp ol emrgâ ¹⁹ iştigâl körgüzür irdi. |

Ü 400a Kazârâ bir kün kim seheri fakir bir şir aytıp irdim kim anıñ mañlaı budur kim :

Ü 399b Ü'de yok // 8 ki] Ü 17 kim // 9 tizligi z.] Ü 2 tarafıdın // 10 kilür]
 F 749a Ü 2 k. irdi / ilige] Ü 3 ehligi / irdi] F ve Ü'de yok // 12 mers ve]
 Ü'de yok // 13 hem.] Ü'de yok / kadem] F 1 mağdem // 14 yârlıg]
 F 2 yârlıg / gam-h'ârlıgdur] F 2, gam-h'ârlıkdur, Ü 8 gam-h'ârlıg- /
 k. irdi] Ü 9 k. irdiler / ki] Ü 10 kim // 15 rahimehu'llâh] Ü'de yok /
 mähir] Ü 11 mähiri / hekimi ... tabibi.] Ü'de yok / de, bidür] Ü 12
 de, bi / tereddüd] Ü 13 dellâklerge / mevâdcığı] Ü 13 mevâdnı //
 17 buyurup irdi] Ü 14 buyurup / mihrیبānlıg] Ü 15 mihrیبānlıg //
 Ü 400a 19. budur kim] Ü 2 budur // 20 b. irdi.] Ü 3 b. idi // 21 hıg] Ü'de

²⁰ *Her kayan bakşam közümgē ol kıyaştın nūr irür*
Her sarı kılsam nazar ol ay maŋga manzūr irür

Ve bu şîr yitti beyt irdi. Ve ²¹ müsevvedesin cîbimga salıp irdim ve henüz hiç kişiğe okumaydur irdim ve körsetmeydür irdim. Pehlevân iltifât yüzidin ²² ki ma-hüd düstürü bile ignimni tutadur irdi. Muqaddime bünyād kıldı kim sini bu kün dirler ki türkçe şîrni yahşı aytur sin. ²³ Ve türkçe nazm aytur ehldin işitip biz ki bu sözni müsellemtutarlar. Biziñg bir su-alımız bar, cevâb bir. Didim, bilsem, birey, ²⁴ siz barı su-alıñızni aytiñg. Didi su-alımız budur ki türki-güy şu-arâdın olça şîrleri rüzgâr şahîfeside şebtdür, kıaysı ²⁵ yahşırak aytıpdurlar ve siniñg akîdeñg anıñ yahşı aytnağıga bar ve sin bigenür sin ? Faķır didim barça yahşı aytıpdurlar ve min ²⁶ bigenür min. Pehlevân didi, sin tekellüf ve kesr-i nefsnı koy, vâki yüzidin söz ayt. Bu ki barını bigenür min, dersin, barça hōd bir dik ²⁷ imes, elbette tefâvüt bar. Faķır ayttım kim Mevlânâ Luţfî, hâlâ müsellemdür ve bu kavmnıñg üstâdı ve melikü'l-keâmıdur. Didi kim niçük Seyyid Nesîmîni ¹ dimediñg ? Faķır didim hâtırğa kilmedi. Ve bu taķdîr kilmek Seyyid Nesîmîniñ nazmı özge reng tüşüptür, zâhir ehli şu-arâsı dik nazm aytmaydur, ² belki haķikat tarîkıñ edâ kılıpdur. Ve bu su-âlde siniñg ğarazıñg mecâz tarîkıda aytur | il irdi. Pehlevân itiraz yüzidin kinâyet-âmîz ³ didi ki revâ bolğay ki Seyyid Nesîmî barıda Luţfî nazmın pesend kılgay sin. Ve hâl ol ki Seyyid Nesîmîniñ nazmı zâhir yüzidin mecâz tarafıga ⁴ şâmıldür ve ma-nâ yüzidin haķikat tarafıga. Ve yoķkarı bitilgen beytni oķudı kim faķır bu ötken seher aytıp irdim. Ve çün maḡla-ını oķudı, ⁵ özge ebyâtını hem müte-akıb beyân kıldı ve taḡalluşını kim bu nev- vâki boluptur ki :

R 740b

Ü 400b

yok. // 22 düstür] Ü 5 düstür / tutadur] Ü 5 tutar // 23 ehldin] F 10, Ü 6 ildin / biz ki] Ü 6 min // 24 ki] Ü'de yok / türki-güy.] F 11 türki // 27 Nesîmîni] Ü 14 Nesîmî //

R 740b

Ü 400b

1 Nesîmîniñ] Ü 15 Nesîmî // 2 siniñg ğarazıñg] Ü 17 sizniñg ğarazıñgız // 3 d. ki] Ü 1 d. kim / ol ki] Ü 2 ol kim / tarafıga] Ü 3 tarafıda // 4 bitilgen] Ü 4 bitigen / ötken] Ü'de yok / maḡla-ını] Ü 5 maḡla-ını // 6 niçün] R ve F'de yok / lafzıdın] Ü 7 lafzı // 7 özüm bitip] Ü

Makta

Ger Nevāyi sīm-berler vaşm istep körse renc

⁶ *Yok aceb niçün ki ham itken tama rencür irür*

Nevāyini Nesīmīğa tağyir birip okudu. Ve fi'l-vāki bu beytde Nevāyi lafzıdın ⁷ Nesīmī lafzı münasibrağdur.

Faķır müteaccib boldum ve ahesterak ilig cibimğa iltim ve mülāhaza kıldım, özüm bitip cibimğa salgan müsevvede ⁸ mevcūd irdi, hayret ve taaccübüm arttı. Ve Pehlevān hemol aytқан sözni iade kıladur irdi. Ve ol şirniñ ebyātın mükerrer okuydur irdi. ⁹ Bu faķır bī-taħammül bolup sordum ki ol iş keyfiyyetin ma-lüm kılgay min. Ol özin begāyet yırağ tuttu ve öz sözide rüsüh ¹⁰ köprek zāhir kıldı. Faķır mubālağa kılgan sayı (6), Pehlevān hem mubālağa körgüzdi. Zarüret yüzidin sordum ki bu şirni kaçan yād tutup ¹¹ irdiñg? Didi ki on iki yıl bolğay ki Babur Mirzā aleyhi'r-raħme, mecliside bu şir ötedür irdi, mañğa begāyet hoş kildi, ¹² bitip alıp yād tuttım, barı her hāl bile bu kün | ötti. Ve ol tekyesiğa bardı, tañğla hemol düstür bile yana kildi, yana şöbet boldı. ¹³ Ve yana bu söz arağa tüşti. Yana faķır sordum ve ilhāh kıldım kim bu iş keyfiyyetin ma-lüm kılgay min. Bir katla hōd didi ki ol vaqt ki min ¹⁴ bu şirni yād tuttım, kuştı-girlerdin | niçesi hem bar irdiler, alar hem örgendiler. Üç tört sart şāgird ve kuştı-girni ki anıñg bile ¹⁵ kilip irdiler, tilep didi ki okuñg, andağ ki miniñg bile örgenip irdiñgiz. Alar dağı peyderpey perrān okudılar. Faķırğa taaccüb üstige ¹⁶ taaccüb vāki boldı. Ve Pehlevān öz sözi şıdķıda mubālağa kıldı, egerçi mubālağa hācet imes irdi, neyüçün ki şıdķ da-vāsiğa ¹⁷ niçe tanuğ hem ötkerdi. Aķıbet andağ ma-lüm boldı

Ü 401a

F 749b

Ü 401a

F 749b

9 öz // 9 bī-taħammül] Ü 12 bī-ağl / s. ki] Ü 12 s. kim // 10 köprek] Ü 13 köprağ // 11 d, ki] Ü 15 d. km / ötedür] Ü 16 öter // 12 alıp] Ü 17 aldım / tekyesiğa] F 26 tekyesige / düstür] Ü 1 düstürı / yana] F 27, Ü 1 yene // 13 yana] F 27, Ü 2 yene // 14 kuştı-girlerdin] Ü 4 k. hem bir / hem] Ü'de yok / örgendiler] F 1, Ü 5 ö. dip / şāgird ve] F ve Ü'de yok / kuştı-girni] Ü 5 kuştı-girleri // 15 ö. irdiñgiz] Ü 6 ö. irdiñgizler / 16 vāki b.] Ü 7 yüzlendi ve v.b. / neyüçün] Ü 9 niçün // 17 tanuğ] Ü 10 tanuğ / ignimni] Ü 10 ig-

kim ignimi ulay-durganda (7) cîbimde kâğız körünüpdür, ahesteliğ bile ol ¹⁸ kâğızını çıkarıp açıp körüptür, ma'dûm kılıptur ki uşbu yakında aytilğan şîr'dür. Ol kâğızını açuğ yanında koyupdur ¹⁹ ve yâd tutuptur ve yana çırmap cîbimge salıpdur. Hemol zamân mezkûr bolğan sözlerni arâğa salıpdur. Akşam ki tekyesige barıpdur, ²⁰ kuştî-gîrlerige teklîf bile örgetip buyuruptur ki ihtimâm bile tekrâr kılipdurlar ki oğur çağda revân oğugaylar.

Pehlevân- ²¹ niñ bu nevc ğarîb işleri ve acîb zerâfetleri ki tabğâ mücib-i ta'accüb ve aqlğa bâdiş-i tahayyür bolğay, köp irdi. Ve bu fakîr | Esterâbâd- ²² dın anğa bir ruğ-a bitip bu rubâ'ini bitip irdim kim :

رباعی
در سلسله فقر یار شاد تویم
در دایره فنا باد راه تویم
در شام و سحر همیشه با یاد تویم ²³
یعنی که یتیم نعمت آباد تویم

Pehlevân cevâb bitigen ruğada bu rubâ'ini bitip irdi kim :

رباعی
ای میر تو پیر و ما یار شاد تویم ²⁴
دایم بدعا گوی و با یاد تویم
این شهر تبد خوش است و ما با تو خوشیم
مهادیم و خراب استر آباد تویم

²⁵ Sulţân-ı şâhib-kırân eser-i inâyetidin ve muhliş-i terbiyetidin Pehlevânıñ işi soñralar uluğ boldı, andağ kim yahşı yaman ki uluğ- ²⁶ luğğa ta-zîm kılurlar irdi, istiħkâkı bar irdi. Ve Ni-metâbâdda kim anıñ tekyesi irdi, pâdişâh

kim / ulay-durganda] Ü 10 ufalay-durganda // 18 çıkarıp] Ü 11 alıp / k. ki] Ü 11 k. kim // 19 yana çırmap] F 5 yine ç., Ü 13 yine çırmaptur / salıpdur] Ü 13 salıptur // 20 kuştî-gîrlerige] Ü 401b F 6 kuştî-gîrlerige // 22 anğa] Ü 1 ittifâken / bitip] Ü 1 yazıp / irdim kim] Ü 1 irdim // 23 bitigen] F 9 bitigen bu / b. irdi kim] R'de b. irdi // 25 muhliş-i terbiyetidin] Ü 6 mañz-ı terbiyetidin /

devletidin yüzge yakın kuştî-gîr, ²⁷ yana munçadın artuğ
 sayir huddâm Pehlevân hıdmetide bar irdiler kim bu yüzge
 kuştî-girdin ançası pehlevân ve taleb-keş ve yigirmige ¹
 R 741a yakın kadar gîr ü celd nev-hâsteler ki barça marekede tu-
 tarlar irdi, hattâ ki selâfîn mecliside hem. Yana on biş sâ-
 zende ve güyende ² ve h'ânende kim ol silsile eholidin hiç
 kaçan hiç kaysığa dest birgeni ma-lûm imes. Ve muñga ya-
 raşa barça tertîb ve âdâb ³ ve tezyîn esbâb müheyyâ irdi
 ki bik nâgâh Pehlevânıñ vuşâklarıdın biri bu fakîr ka-
 şığa ızırâb bile yügürüp kildi ki ⁴ Pehlevânğa bi-vâsıta
 Ü 402a gasy vâki bolup hûşî zâyil boldı | ve bi-ğöd yıkılıpdur. Siz-
 ge haber kılduğ ki tabîb yibergey siz. Fakîr fi'l-hâl ⁵ Mev-
 lanâ Abdu'l-hayy bile Mevlânâ Nûru'd-dînni ki hâzır irdi-
 diler, ta-cil bile yiberdim. Alar Pehlevân kaşığa yitküñce
 Pehlevân höd özge «âlem azimetîğa ⁶ ayağ urğan ikendür.
 Etîbbâ bir zamândın soñra Pehlevân mâtemidin gam-zede
 ve anıñ gamıdın mâtem-zede bolup yüz derd ⁷ ü hasret bi-
 le kaytıp kildiler. Bu hâldın sultân-ı şâhib-kırân mizâcıda
 garîb endüh ve ızırâb tüşüp gâyet-i hüzün ü melâlet- ⁸ din
 telh telh şûrâbe tüküp hay hay yıgladılar. (8) Ve şâh-
 zâdeler dağı uşbu düstür bile mâtem emriğa mürtekbî bol-
 dılar. Ve erkân-ı ⁹ devletdin «âlî-mikdâr ümerâ ve zevî'l-
 iktidâr vüzerâ ve şâhib-i temkîn içkiler ve huşûşiyet-
 âyîn çihreler ve sayir işik ili ¹⁰ ki barça Pehlevânğa yâr u
 hevâdar irdiler, bi-ihtiyâr sügvârlıg resmini becâ kiltürüp
 özni mâtemi tuttılar. Ve şehr ehalisidin ¹¹ sâdât-ı «âlî-şân
 ve «ulemâ-i refî-mekân ve meşâyih-ı dîzâm ve kuzât-ı ki-
 râm ve havâşş ü «avâm mecmûa ta-ziyet tutup libâslarığa
 tağyîr birip mersîye ¹² ve târihler aytıp dünyîni özige ka-
 ra kıldılar. Belki her biri başka başka özlerin şâhib-i «azâ
 körgüzüp âşubveşin zâhir kıldılar. ¹³ Ve zerâfet-âşâr şu«arâ

soñralar] Ü'de yok / uluğ] F 11, Ü 7 uluğ / yahşı yaman ki] Ü'de
 yok / uluğluğka] R'de uluğluğka // 26 Ni'metâbâdda] Ü 8 Ni'metâ-
 bâd // 27 yana] F 13, Ü 9 yene / ançası] Ü 11 onçası //
 R 741a 1 n. ki] Ü 12 n. kim / yana] F 16, Ü 13 yene / on] Ü'de yok //
 Ü 402a 3 vuşâklarıdın] Ü 16 uşâklarıdın // 4 v. bolup] Ü 17 v. boluptur ve /
 z. boldı] Ü 17 z. boluptur // 5 M. Nûru'd-dînni] Ü 2 M. Nûru'd-dîn /
 pehlevân] Ü'de yok // 6 a. urğan] Ü 3 a. urgen // 9 şâhib-i temkîn].
 Ü 10 şâhib-i mülkdin / i. ili] Ü 11 i. ehli // 10 sügvârlıg] Ü 12 sügvâr-
 lıg // 11 mecmûa] Ü 14 mecmûa // 12 özige] Ü 15 özlerige // 13 vaqt]

- Ü 402b ve diğkat-si-âr zürefâ ki | Pehlevânınñ barça vaqt yâr u muşâhibi irdiler ve haqîkat-me-âb ehl-i tarîk ve tarîkat-iktisâb ¹⁴ ehl-i tahkîk ki Pehlevân dâyim alarınñ hîdmet ve dil-cüylüğüde iştigâl körgüzür irdi, barça melûl u giryân ve ol mâtemdin perişan ¹⁵ ve bî-ser ü sâman boldılar. Ve
- F 750a tigresideki | yâr u uşşâk ve mülâzim ü hem-nişîn ve säyir fuqarâ vü mesâkin ve evliyâ vü etkiyâ figanın felek-i eşir-ğa ¹⁶ tartıp nevhalâr ve nüdbeler körgüzdiler. Ve sultân-ı şâhib-kırân Pehlevânınñ medfenin Ni-metâbâd içide oğ kim Pehlevân üçün ¹⁷ yasağan yir irdi, tayîn kılıp anda defn kıldılar. Ve pâdişâhâne ceşn tüzüp azîm aşlar birip hatm kâidesini becâ kiltürdiler, ¹⁸ belki hatm kıldılar.

Çün Hazret-i mağdümî, seyhu'l-islâmî, kehfü'l-enâmî Mevlânâ Nûru'd-dîn Abdu'r-rahmân-i Camî qâdessa'llâhu rûhahudın bir yıl sonğra ¹⁹ Pehlevân hem ol hazretniñ peyrevlîğüge bu fenâ tengnâyıdın beka gülşeni fezasığa hîrâm körgüzdi. Ve ol hazretniñ hem Pehlevân bile bi-nihâyet ²⁰ iltifatları ve bî-hadd u gâyet maşşûş mülâyemet ve hâlâtları bar irdi.

Fevtiniñ târihi garîb üslûb bile vâki boldı kim ol hazret- ²¹ niñ dağı fevtleriniñ târihi bolur :

تاریخ

محمد پهلوان هفت کشور

که دردهرش نبود اقران و امثال

سر و سر حلقه اهل طریقت

که رفت از قید گیتی فارغ البال | ²²

Ü 403a

ز بعد قطب عالم عارف جان

که او مخدوم دوران بود از اقبال

Ü 402b

Ü 1 vaktığa / y muşâhibi] Ü 1 y. muşâhib / 14 dil-cüylüğüde] Ü 3 dil-cüylüğüge // 15 mülâzim] Ü 5 mülâzimler / hem-nişîn] Ü 5 hem-nişînler / mesâkin] R ve F'de miskîn / evliyâ vü etkiyâ] Ü'de yok // 17 kılıp anda defn] Ü'de yok / becâ k.] Ü 9 becây k. // 18 yıl s.] Ü 11 yıldın s. // 19 b. gülşeni fezasığa] F 2. fezâ-yı gülşeniğe // 20 bile] Ü'de yok / v. boldı] Ü 15 v. boluptur. // 21 dağı] Ü'de yok //

F 750a

بس از سالی سوی جنت خرامید
ازین دیرینه دیر مختلف حال²³

اگر پرسد گسی تاریخ فوتش
بگویم بعد مخدومی بیگسال

Haq subhānehu ve ta-ālā her zamān yüz²⁴ kandil-i nūr
ve her dem miñg meşal-i sūrūr-i pūr-fütūh rūhıga nāzil
kılsun ve anıñ rūhı mededidin bu şikeste-i ğam-zede ve
bu hāste-i mātem-zedeniñ²⁵ dünyevi mekāşıdın ve uhrevi
murādātın hāşıl.

Rubā'iyye

Tā haşr anıñ merkadı pūr-nūr olsun

Haq rahmetidin revāni mağfūr olsun

²⁶ *Cennet çemenide rūhı mesrūr olsun*

Keşer suyu mey sākı aña hūr olsun

Āmin yā Rabbe'l-ālemin.

Ü 403a. [24 h. mātem-zedeniñ] Ü 6 h. mātem-zede // 26'ya R.] Ü 12 ya R.
temmetü'l-kitāb bi-avni meliki'l-vāhhāb uşbu nüşha çahār-şenbe küni
on toközünçü zü'l-ka'dega şamām boldı //

T E R C Ü M E

Pehlivan Muhammed'in Halleri

R 738a

¹ *Ey felek ne devirler ki ard-arda getirdin,
dönüşünde sevgi ehlini mest ettin;
her kimi ki âlemde üstün hale getirdin,
sonunda ecel elinde onu alçalttın.*

² Yokluk yolunda kendisini tamamen Allah'a veren ve fânilik yolunda yegâne olan, cihandaki pehlivanların cihan pehlivanı ve pehlivanlık cihanının baş pehlivanı, görünüş ³ ve mânada eşsiz ve benzersiz, yani Pehlivan, milletin ve dinin güneşi, Muhammed-i Kuştî-gîr'in, Allah onun kabrini nurlandırсын, hayatı ve vefatı hakkında:

Pehlivan'ın soyunda ⁴ seyyidlik şerefi vardı. Dayısı pehlivan Bû Saîd, zamanının pehlivanı ve üstünlüğü herkesçe kabul edilmiş güreşçisi idi. Pehlivan'ın, küçük yaşta ⁵ iken bu yoldaki kabiliyetinin çok üstün derecede olduğunu bilip o işle uğraşmasını buyurup yetişmesine çalışmıştır. ⁶ O fende günden güne ondan garip eserler ve tuhaf belirtiler ortaya çıkmıştır ki kısa zamanda kendi cisinden olanların hepsini ⁷ yenip, hepsine üstün ve galip gelmiştir. Zamanın yorgunluğundan ve geceyle gündüzün bukalemunluğundan (değişkenliğinden) pehlivan Bû Saîd hayat ⁸ emanetini Azrail'e teslim etmiştir. Pehlivan hakkiyle pehlivanlık baş köşesine oturmuş ve bu zümre onun reisliğini ⁹ itaat ve istekle kabul etmiştir. O güç ve maharette zamanın yegânesi olmakla beraber güreşçilik ¹⁰ ve el maharetinde o şekilde idi ki bu zümreden geçen dört-beş yüz, belki bin yılda onun gibi hiç kimse ¹¹ anılmamış ve nakl edilmemiştir. Bununla beraber o bu sahada, yani şöhreti o isimle olan güreşçilikte, öylesine ihtisas kazanmış ve

insan ¹² yere yıkma tekniğini daha küçük yaşında, güreşçi çırağı iken elde etmişti. Kabiliyeti yüksek ¹³ ve yaradılışındaki yumuşaklığı her fenne uygun ve elverişli olduğundan çok faziletler ve olgunluklar elde etmiştir ki zaman ¹⁴ ehli her fende Pehlivan'ı üstün tutarlar idi.

Bunlardan biri musiki nazariyâtı ve ilmi idi. Lehçesi ve sesi güzel ¹⁵ idi. Usulü mazbut, hareket ve duruşları beğenilir haldeydi. O ince fende çaba ve gayret gösterip tam mânasiyle nüfuz ve söz götürmez maharet ¹⁶ kazanmıştı. Gönül alıcı nakışlar ve ameller, beğenilen sözler ve gazeller kaleme alırdı. Ve çok güzel okurdu, ¹⁷ o şekilde ki işiten herkes kendisinden geçer ve ister-istemez öğrenirlerdi. O asrın bu fende mahir kimseleri, ¹⁸ meselâ Üstad Muhammed-i Hârezmî, Mevlânâ Numan, Mevlânâ Sâhib-i Belhî, Seyh Safâ-yi Semerkandî ve Hâce Yûsuf-i Endicanî gibi kişilerin ¹⁹ eserlerine denk nakış, savt, amel, kavl ve çar-darb gibi eserler meydana getirmiştir. Ve kendisi onların hepsinden ²⁰ hem daha hoş söyleyici, hem de daha hoş okuyucu imiş. Eserlerinin de şöhreti çok yayılmıştır.

Meşhur amellerinden biri ²¹ çâr-gâh amelidir ki Mevlânâ Tûtî'nin, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, bu şiirini ki matlaı budur :

Matla:

Ey sâki, o mest olarak gitti, amma yarının ne olacağı belli değil. ²² Bugün kendisini hoş tutalım, yarını kim görmüş?

Mîr-i büzürg-î Tirmizî adına bestelemiştir, pek hoşagiden ve tatlı eserdir. ²³ Buna delil budur ki Horasan ülkesinde, belki Semerkand ve İrak'ta, hatta diğer ülkeler okuyucuları arasında bu eseri bilmeyen okuyucu yoktur ve pekçok kimsenin ²⁴ hafızasındadır.

Yine se-gâh amelidir ki Mevlânâ Husrevî'nin şiirine bestelenmiştir ve matlaı budur :

Matla:

²⁵ *Ey yanağının parlaklığından her kâşâneyi bir mum*

*gibi parlatan ve ey saçının her kıvrımından deli bir gön-
lün kendisine esir olduğu sevgili!...*

Sultan Babur adına bestelemiştir ki bu da pek ²⁶ te-
sirli ve beğenilmiş eserdir.

Ve yine peng-gâh amelidir ki Mevlânâ Kâtibî'nin şu
şiirine ki matlası budur :

Matla

*Senin hilen nazar ehlini öldürmeğe kalkıştığı za-
man, ²⁷ bir bakışla yüzlerce şehidin maksadı yerine gelir.
bestelenmiştir.*

Bu şiiri bestelemekten maksadı bu makta imiş :

Makta

R 738b

*Ey Kâtibî, gamlarla dolu olan gecenden dolayı inleme,
üzülme; ¹ zîra saadet sabahı Sultan Ebû Saîd'in devleti
bana müyesser olur.*

Sultan Ebû Saîd Mirza adına bestelenmiştir ve had-
dinden fazla gönle hoş gelen bir eserdir.

² Ve yine Sultan-ı sahib-kırân hizmetine müşerref
olunca, Meşhed'den geldi ve gazel söyleme maharetinde o
hazretin kutlu adına ³ kendisinin bu şiirini.

Beyt

*Biz senin dergehinin kapısına niyaz yüzümüzü çevir-
mişiz, gönül yüzünü de senin ikbal kâbene döndürmüşüz.*

amel kılmıştı ve terânesinde ⁴ bu iki beytini bestelemiştir.
İnsaf âleminde bu iki beyit gibi nâdir söylenilmiştir ve
övülenin beşinci atasına kadar zikredilmiştir :

Kıt'a

⁵ *Gâzi padişah Sultan Hüseyin gibi hiçbir kimse gel-
memiştir, onun gibisi zaman sadefinde inci haline dönüş-
memiştir.*

Mansur Baykara-yı Ömer Şah Timür, atadan ataya şah ve şehriyâr idi.

⁶ Ve bu amelde pekçok makam ve usulleri bir araya toplamıştır ki tarife gerek yoktur. Gönle hoş gelici ve benzersiz şekilde bestelenmiştir.

⁷ Yine başka eserler, meselâ kavli, gazel ve çâr-darb gibi, sayısız savt ve nakış bizzat bestelemiştir ki halk arasında meşhurdur; hepsini ⁸ saymak sözü uzatmaya sebep olur.

Şiir ve muamma sahasında bilgi ve icra yönünden Pehlivan, vukuf sahibi ve becerikli idi; o şekilde ki zaman şairlerinin ⁹ yüzde birinde öylesine vukuf ve şuur yok idi. Ekser nazım ehli ne çeşit şiir söylese, Pehlivan'ın nazarına getirirler ¹⁰ ve onun düzeltmesini ve değiştirmesini kabul ederlerdi.

Kendisinin dahi şiir ve muamma fennine yaradılışı uygun idi. Bu matla ¹¹ Pehlivan'ındır :

Matla

Ona dedim ki senin aşkının dünyasında işim-gücüm gamdan başka bir şey değil; o da gizlice bana dedi ki bu gam meselesi değil, âlemin gidişi böyledir.

Ve Kuştî-gîr mahlasını kullanırdı. ¹² Bu tahallus matla-ı çok güzel düşmüştür :

Matla

Onun misk gibi kokan kâküllerinin kıvrımlarının hayalinden dolayı, gönülden yükselen ah dumanı, Pehlivan'ın başındaki perçem gibidir.

¹³ Muamma tarzında da mükemmel yaratıcı idi. Herhangi bir topluluk muamma söylese, pekçok zahmet ile bir beyitten veya bir rubaîden bir isim elde ettikleri halde, Pehlivan, ¹⁴ üstad beyitlerinden, söyleyicisi muamma kasdı kılmamış olsa bile, yaradılış gücü ile isimler peyda ederdi. Ve bu husûs çok defa ortaya çıkmıştır ki hâlâ ¹⁵ âşıkları arasında bilinmektedir. Bunlardan biri

Hazret-i Hâce Hâfız-ı Şîrazî'nin divanının birinci gazeli-
nin çok meşhur olan matlaından ¹⁶ *ilmî* ismini çıkarmıştır :

Matla

*Ey sâki, şarap kadehini döndür ve bize sun ki aşk
başlangıçta kolay göründü, fakat sonunda pekçok müşkül-
ler ortaya çıktı.*

¹⁷ Hem Hâce Hâfız'ın bu matlaından :

Matla

*Hâlen en uygun davranışı şunda görüyorum ki pıhtı
pırtıyı toplayıp meyhaneye gideyim ve orada hoşça vakit
geçireyim.*

immî ismini ¹⁸ elde etmiştir. Ve bu beyitten :

Beyt

*Altın hazinesi yoksa, kanaat hazinesi bâkidir; padi-
şahlara onu (altın hazinesini) veren fakirlere de bunu
(kanaat hazinesini) verdi.*

takî ismini ¹⁹ çıkarmıştır.

Güzel rubaîleri dahi vardır, ister herhangi bir ma-
halde birisi için söylenilmiş olsun, ister birisinin mektubu-
na cevap ²⁰ olarak yazılmış olsun. Bazı dostlarına bu ru-
baîyi yazıp göndermiş idi :

Rubaiyye

*Eğer ecel beni şâd olmayan bedenimden ayırırsa, ha-
şâ ki senin sevgini benim aklımdan çıkaramayacaktır.*

²¹ *Toprak olayım istiyorum, ola ki bir rüzgar beni Eis-
terâbâd semtine götüre.*

Ve bazı samimî ve kendisine bağlı dostlarının mek-
tuplarına cevabında şöyle söylemiş idi :

Rubaiyye

²² *Sana râm olmuş âhıyı unutma, küçük avına karşı
tuzağı unutma;*

Hernekadar unutmaklık varsa da, bu kölen olan ihtiyarı unutma.

²³ Hoşa giden kıt'aları da vardır; bunlardan biri şudur : Cûy-i sultanî yakasında Pehlivan bir imârethane bina etmişti ki onu tarif etmek, ²⁴ güneşi aydınlığa ve meyi mestliğe tarif etmek gibidir. Bir defa Sultan-ı sahib-kırân avdan dönüşte ²⁵ o tekkeye indi, Pehlivan mevcut değildi. Bu sebepten aşırı derecede tereddütte ve üzgün olmuştu. Bir yerde özür için şu ²⁶ kıt'ayı söylemişti :

Kıta

Tanrı bizim tekkemize lütüfta bulunduğundan beri, orası çerh-i berîn sâyesinde şerefe gark oldu.

Hernekadar felek kendi atlasını şahın ayağına serdi, ²⁷ ama keşki ben onun yerinde olsaydım da, canımı ona verseydim.

R 739a

Ayrıca güzel ve tesirli mesnevîsi de var ki nazm ehlinin önde gelenlerine o türlü beyitler ¹ söylemek mümkün olmamıştır. Bunlardan biri budur : Pehlivan'ın pîri ki muradına ermemiş pehlivan ömrünü onun terbiyesine sarf kılmıştı ve düşüncesi bu idi ² ki ihtiyarladığı zaman o cihan pehlivanı güreşçi, Sultan-ı sahib-kırânın beğendiği kimse ve meclis arkadaşı, pehlivanın ³ evlat ve can dostu ve meclisinin mumu ola. O vefasızlık edip pehlivandan ayrıldı, Pehlivan edepli ve yüce kişi ⁴ idi. Üzüntüden gönlünde ateş, bedeninde haraplık vardı, fakat hiç kimseye belli edebilmez ve etmezdi. Ama hiç ⁵ bir sırrı ve gizli şeyi yok idi ki bu fakirden saklı ola; aynı şekilde bu fakirin de ondan saklı bir şeyi yoktu. Sözün kısası ihtiyarlığının şerhinde ⁶ Pehlivan, pîrinin bu ihtiyarlık çağında ömür gibi vefasızlığı husûsunda mesnevî söylemiştir. Ve bu fakire bazı beyitlerini, beş-on beyit, ⁷ söz esnasında okur idi, bunlardan birkaç beyit kaydedilir. Beyitler şunlardır :

Mesnevî

⁸ *Feleğe benim halim malum olunca, o yüz göz ile benim halime ağlar.*

Gülleri yeni açmış bir diyara sahibim, yazık ki onun sonbaharı hatırdan çıkıp gitti.

Ömrüm boyunca iyilik tohumu daktım, fakat vakti erişince toplamadım.

⁹ *Yaşlılık benden gençliği alıp götürdüğünden beri hayat bana acı gelmeğe başladı.*

Şimdi ben o zincire vurulmuş aslan değilim, ben gamdan kurtulmuşum, gamperverim.

¹⁰ *Baba çocuğu, büyüdüğü zaman gamını çekmesin diye yetiştirir.*

Yaşlılık zamanında işine yarasın diye, onu gençliğinde besleyip büyütür.

¹¹ *Gençlik bana hiç faydalı olmadı, ihtiyarlık da sonunda benim için öyle olmasın.*

Bu mesnevînin sonunu padişah duası ile tamamlamıştır. ¹² Derd ve hal ehli bu beyitlerden Pehlivan'ın yaradılışında ne miktar derd ve hal çeşnisi olduğunu bilir.

Yine sanayi, ¹³ aruz ve kafiye fenninde de çok vukuf sahibi idi, hatta kıraat ilmini de çok iyi bilirdi ve güzel mahrec ve tecvid ile ¹⁴ Kur'ân okur idi. Bazen hafızlardan kıraat husûsunda birşeyler sorar idi ki onlar cevap vermede âciz kalırlardı ve Pehlivan'dan ¹⁵ istifade ederlerdi.

Yine nücum (yıldızlar) ilmini öylesine bilir idi ki bir doğum için tarih zayıfesine bakar idi.

Yine tıp ve hikmette ¹⁶ de çok vukuf sahibi idi ve yatkınlığı vardı. Bu mülkün önde gelen tabiblerinden olan Mevlânâ Kutb-ı Âdem'den bu fenni elde etmişti. Eşsiz mualic Mevlânâ Alâu'l-mülk-i ¹⁷ Tabîb ve Abdu's-selâm-i Şirazi ile Pehlivan-ı sahib-kırân dost idi. Ve daima bu fen bahsinde konuşurlardı. ¹⁸ Onlar Pehlivan'ın sözlerini doğru kabul edip ilaç tavsiyelerini de yerinde ve uygun bulurlardı. Dostlarından herhangi birisi bir hastalığa uğrasa, ¹⁹ sözleri Pehlivan'ın ilaç vermesi yolundaydı.

Yine fıkıh ilminde ibadetten ferayiz, sünnet, vacibât,

müstehabât ²⁰ ve bu ibadetlere uygun dualar Pehlivan'ın zikrinde idi ki pekçok fakih ve zahid tarafından bilinmezdi.

Yine üstadların beyitlerinden ²¹ mesnevî, kaside, gazel ve her tür şiiirden güzel ve pekçok parçalar hatırında idi. O şekilde ki bazen bu parçalardan bazısını tatlı ibare ²² ve tekellüm ile, bazen de renkli nağme ve terennüm ile o şekilde okur idi ki mecliste bulunanların ekserisine nesrinden haber ve nazımından eser vâki olup incelikler ²³ elverir idi. Ve pekçok şeyh ve ehlullah ve dervişler meclisinde bulunmaktan nasipli, hizmetlerinden yüce ve şerefli ²⁴ olup kabul şerefi bulurlardı. Her sınıftan pekçok tarikat ehli pehlivanlar ve ulu kişilere, yaraşır hizmetler kılıp, onların ²⁵ hakkında dua edip fatiha ve tekbir okuyup himmetler tutup gönüllerini ona yöneltip ²⁶ kisvetler verirdi.

Hak subhanehu ve taâlâ ona öyle bir kabiliyet ihsan etmiş idi ki herhangi bir işe meyletse, öylesine nüfuz ²⁷ ederdi ki o fen ehlinin mahirlerine uygun düşerdi. Ve bir çeşit kabiliyet onun zâtında yerleşmiş idi ki her sınıftan ¹ halk ile karışınca, onların gönüllerinde yer eder ve seviilir idi. Beğenilen tavırları ² sonsuz, yumuşak ahlakı ve tavırları hudutsuz idi. Mizacında cömertlik üstün ve yaradılışında şefkat ve vefa fazla idi. Büyüklere tam olarak dua ve hizmet, küçük ve güçsüzlere ³ âdeti yardım ve şefkat, orta yaşta olanlara işi yumuşaklık ve tatlı sözlülük, fakir ve miskinlere çabası yumuşak davranma ve faydalı olma idi.

⁴ Gece gündüz, yirmi dört saat, bir lahza Pehlivan'ın tekkesinde, ister seferde, ister hazerde, yemek pişirilmesinden ⁵ vazgeçilmezdi. Türlü türlü yemekler hazırlanır ve bu nimetler ve gıdalar fakir ve miskinlere, tekkede oturanlara ve misafirlere verilirdi. ⁶ Bunlardan zenginler, temkin sahipleri, âzâdeler, şehzadeler, ileri gelenler ve eşraf da nasipli idiler. O şekilde ki Sultan-ı sahib-kırân dahi ulaşınca ⁷ bu zikredilen çeşitli taamlar sunulur idi. Ve eğer yemeseler idi, Pehlivan'ın hizmetçileri sultanı bağa götürürler idi. ⁸ Ve eğer onlar götürmeselerdi, yukarıdan

kişi gelip birlikte giderlerdi. Ve o yemeklere uygun şerbetler, yemişler ve helvalar ⁹ hazır olur ve sunulur idi. Her taraftan gelen fakirler ve garipler, beş-on, belki elli-altmış ve hatta yüz günden fazla kalsalar, ¹⁰ bu zikredilen nimetlerden pay alırlardı. Eğer beş-on gün, veya bir-iki ay kalsalar idi, bu yiyecekler ¹¹ onların önüne zahmetsiz her gün iki veya üç defa çıkarılır idi. Ve hayvanlarına arpa ve saman, barınacak yer ve kendilerine süslü ¹² mesken hazırlanır idi. Bu insanlardan çoğu gittikleri zaman Pehlivan'ın iyilikseverlik ve cömertliğinden yol harcı ve bazı ¹³ dervişâne elbiseler ve başlıklara da kavuşup giderlerdi. Tarikat mensuplarının tamamı kendilerini Pehlivan'ın fatiha ve takbirine ulaştırmayınca ¹⁴ kendi tarikatlerinde (yollarında) işleri tamam olmazdı. O bütün seyyidlerin, şeyhlerin, âlimlerin ve fakirlerin sevdiği kimse idi.

Ve padişah ¹⁵ eşliğinde devlet ileri gelenlerinden yüce beğler ve mevki sahibi saray görevlileri, vezirler, sadrazamlar ve diğer kimselere Pehlivan'ın sohbeti nevrüz ¹⁶ ve bayram gibi idi. Hatta sultan çocukları bir lahza onsuz olmayı istemezlerdi. Gün olur idi ki padişah çocuklarından ¹⁷ nicesi koruyucularıyla atlanıp Pehlivan'ın tekkesine varıp sohbet kurarlardı. O da hepsine layık ¹⁸ hizmetler kılıp sohbetler kurup nimetler sunup çalgı çalıp şarkı söyleyip sema ve safa kılıp onları hoşluk ¹⁹ ve sevinç içinde gönderir idi. Ve sultanlar sultanının garip şefkat ve ülfeti, acayip yardım ve ünsiyeti Pehlivan'ın hakkında vardı. ²⁰ Pehlivan'dan ayrı sohbet tutmak istemezler idi. Her meclis ve toplantıda Pehlivan hazır ve sohbetin hoş olmasına ²¹ sebep idi.

Şiir, muamma ve musiki ki söhbetin neşe ve yayılmasına sebeptir, Pehlivan'ın hepsinde vukuf ve nüfuzu, ²² tasarrufu meydanda ve hatta o fenlerde ileri gelenler gibi mahir idi. Sohbetin yüzü daima Pehlivan'a yönelir idi. Ve sultanlar sultanının ²³ meclis arkadaşı, toplantı ve halvetinin dostu ve sırlarının mahremi ve her halde yakını idi. Mübalağasız padişahdan dilencilere ²⁴ ve Tanrı yoluna girenlerden cühud ve hiristiyana kadar Pehlivan'ı sevmeyen ve istemeyen kişi yok idi.

Sübhanallah, yüz bin hamd ve şükür, hudutsuz ve sonsuz övgü ²⁵ o Kadir kudretine ki bir avuç topraktan yarattığı bir bendesine bunca kabiliyet ve kabuliyet, övülecek huylar ve beğenilecek tavırlar ²⁶ ve görünüşte bunca fazilet ve olgunluklar, mâna yönünden bunca vecd ve hal verebilir ki bir cihan halkını yumuşak huylulukla avlar ve bir âlem ehlini ²⁷ irade zinciri ile kayıtsız kendisine bağlar.

R 740a

Hülâsa Pehlivan'ın her çeşit işlerinin hoşluğunun beyanında ve her çeşit ahlak ¹ ve hareketlerinin gönül çekiciliği şerefinde düzgün söz söyleyenlerin dili kısa ve destan düzenlerin sözü âcizdir. Kırk yıla yakın bu fakir ile ² can dostu ve gizli sırlarının mahremi ve iflas ve felâket günlerinden zahiren itibarlı ve kudretli oluş zamanına kadar çok zaman ³ beraber idi. Her ikimiz de aynı sokakta yürüyen ve kendilerini her gönül ehlinin hizmet şerefine ulaştıran kimseler idik. Onun yumuşak huyluluğunu ve uygunluğunu ⁴ hangi dil ile ifade edebileyim ve hangi kalem yazısı ile bildirebileyim? Kırk yıl benim gibi bir başına buyruk, ⁵ sefil ve perişan kişi ile dostluk kılmaktan fazla ne yapabilecekti? Hatıra gelmez ki ondan gönüle bir üzüntü oturmuş ⁶ ve gönülden geçmez ki ondan herhangi bir incinme meydana gelmiş ola. Belki o şekilde canlı kılmış ola ki günden güne muhabbet ⁷ bağı daha sağlam ve sevgi yolu kaidesi kuvvetli ve sağlam olmuş ola. Pehlivan'ın yetmiş iki fırka ile ⁸ uyumu bu yolda idi. Herhangi bir kimse onun yumuşak huyluluğunu kendi haline göre düşünse idi, ondan daha ⁹ layık ve daha uygun bir dost ve arkadaş olmayacağı hatırına gelirdi.

Onun zihin ve zekâsının letafetinden ve hafızasının keskinliği zerafetinden ¹⁰ birkaç söz hatıra gelir, belirtilmesi yerinde olur.

Sultan Ebû Saîd Mirza zamanında Horasan halkı Semerkand halkına esir idi. ¹¹ Her çeşit zulüm ve eziyet onlardan gelse idi, bu esirler itaatli ve her şeye boyun eğen bu fakiri iflas ve felâket zamanında kader ve ¹² kısmet eseri Meşhed tarafına gönderirlerdi. Oraya ulaştıktan sonra sinir ve mafsalsız hastalığına yakalanıp bir köşeye yıkıldım. Tésadüfen ¹³ Pehlivan hazretleri tam o günlerde

Meshed'de idiler. Bu fakirin halinden haber aldıktan sonra bir gün zahmete girip ¹⁴ şefkat ve dostluk kaidesi ile sevgi ve dostluk gereğini öylesine yerine getirir idi ki hastalık kayboldu. Ve Mevlânâ Abdusselâm-ı Şîrazî, Allah rahmet etsin, ¹⁵ o zamanın mahir hekimi ve hazık tabibi idi ve bu zaife ilaç verirdi. Doktorluk usulüdür ki hastanın mizacından ¹⁶ kusturucu ile hastalığı giderdikten sonra, âdi unsurlar cild altında kalınca ovuşturma tavsiye ederler ki o maddeler çözülmeye ¹⁷ kaybolsun. O da bu fakire bu ilacı tavsiye etti. Pehlivan merhamet ve şefkat sebebiyle her gün ziyaretime gelirdi. ¹⁸ Ovuşturma usulünü ondan daha iyi bilen kişi yok idi, kendisi hem hekim edalı kişi idi, hatır sorup o işe ¹⁹ meşgul oldu.

Tesadüfen bir gün seher vakti fakir bir şiir yazmış idim ki matlaı bu idi :

²⁰ *Her nereye baksam gözüme o güneşten nur erişir,
Her neye nazar kalsam bana o ay görünür.*

Ve bu şiir yedi beyt idi. ²¹ Müsveddesini cebime koymuş, henüz hiç kimseye okumamış ve göstermemiş idim. Pehlivan iltifat sebebiyle ²² ve alışılmış usulüyle omuzumu tutmaktaydı. Seni bugün türkçe şiir güzel söyler derler, diye söze başladı. ²³ Ve türkçe nazm söyleyen kişilerden de bu sözü doğruladıklarını işittik. Bizim bir sualimiz var, cevap ver! Dedim ki bilsem, cevap vereyim; ²⁴ siz bütün sualinizi sorunuz! Sualimiz budur ki şiirleri zaman sahifesine geçen türkçe şiir yazan şairlerden hangisi ²⁵ daha iyi söylemektedir ve senin inancın hangisinin daha iyi söylediği yolundadır ve sen hangisini beğenirsin? Fakir, hepsi iyi söylemektedirler ve ben ²⁶ beğenirim, dedim. Pehlivan, sen yapmacık davranışı ve alçak gönüllülüğü bırak, doğruyu söyle. Hepsini beğeniyorum dersin, fakat hepsi bir ²⁷ değildir, elbette aralarında fark var. Fakir, şu an değeri herkesçe kabul edilen ve bu kavmin ustası ve söz meliki olan Mevlânâ Lutfi, dedim. Dedi ki niçin Seyyid Nesîmî'yi ¹ demedin? Fakir, hatıra gelmedi, dedim. Seyyid Nesîmî'nin nazmı başka tarzdadır ve zahir ehli şairleri gibi nazm söylememektedir, ² belki hakikat yolunda nazm söylemektedir. Ve bu sualde senin maksadın mecaz yo-

lunda söz söyleyen halk idi. Pehlivan itiraz ederek kinayeli ³ dedi ki Seyyid Nesîmî varken, Lutfî nazmını beğenmen uygun düşer mi? Ve durum şu ki Seyyid Nesîmî'nin nazmı zahiren mecaz tarafına, ⁴ mâna yönünden de hakikat tarafına yönelir (kayar). Daha sonra fakirin geçen seher vaktinde yazdığım yukarıdaki beytini okudu. Matlamı okuduktan sonra da ⁵ diğer beyitlerini sırasıyle okudu ki mahlas beyti şöyle idi :

Makto:

Eğer Nevâyî gümüş göğüslülerin vasfını isteyip eziyet görse, ⁶ bu şaşılacak bir şey değildir, çünkü iki kat eden bu arzu, sıkıntı verici bir şeydir.

Nevâyî'yi Nesîmî'yle değiştirip okudu. Gerçekte bu beyitte Nevâyî sözünden ⁷ Nesîmî sözü daha uygun düşer.

Fakir şaşırıp yavaşça elimi cebime soktum ve düşündüm : Kendim yazdığım müsvedde ⁸ cebimdeydi, hayret ve şaşkınlığım (iyice) arttı. Pehlivan sözünü tekrar etmekte ve şiirin beyitlerini arka arkaya okumaktaydı. ⁹ Bu fakir tahammülsüz olup bu iş esasını bilmek için sordum. O kendisini uzak tuttu, sözündeki maharet ¹⁰ fazlası ile meydandaydı. Fakir ısrar ettikçe, Pehlivan da (sözünde) ısrar ediyordu. Zaruret sebebiyle bu şiiri ne zaman ezberlediğini sordum. ¹¹ Dedi ki on iki yıl var ki Babur Mirza, Allah'ın rahmeti ona olsun, meclisinde geçmekteydi, bana çok hoş gelmişti, ¹² yazıp ezberledim; hepsini bugün bu vesileyle söyledim. Daha sonra tekkesine gitti, sabah aynı şekilde tekrar geldi ve sohbet kuruldu, ¹³ yine söz araya düştü. Fakir tekrar sordum ve işin esasını öğrenmek için direndim. Bu defa dedi ki ben bu şiiri ¹⁴ ezberlediğim zaman güreşçilerden birçoğu da oradaydı ve onlar da öğrendiler. Kendisiyle gelen ¹⁵ üç-dört sart cırac ve güreşçiyi istedi, (onlara) benimle birlikte öğrenmiş olduğunuz şiiri okuyunuz, dedi. Onlar dahi arka arkaya seri şekilde okudular. Fakire şaşkınlık üstüne ¹⁶ şaşkınlık oldu. Mubalağaya gerek olmadığı halde, Pehlivan sözünün doğruluğunda mubalağa ediyordu, hatta doğruluğu hususunda ¹⁷ birçok tanık da gösterdi. Sonunda şu şekil-

de anlaşıldı ki omuzumu tuttuğunda kağıt cebimde görünmüş, yavaşça ¹⁸ kağıdı çıkarıp görmüş ve yukarıda söylenilen şiir olduğunu bilmiş. O şiiri yanında tutup ¹⁹ ezberlemiş, tekrar katlayıp cebime koymuş. O zaman söylenilen sözleri tekrarlamış. Akşam tekkesine varınca ²⁰ güreşçilere öğretip ve dikkatlice tekrar ettirmiştir ki okudukları zaman seri okuyalar.

Pehlivan'ın ²¹ bu çeşit garip işleri ve acayip ince-likleri ki yaradılışa şaşkınlık ve akla hayret verir, çok idi. Bu fakir Esterâbâd'dan ²² ona bir mektup yazmış idim :

Rubâî

*Fakirlik yolunda seninle arkadaşız, yokluk dairesin-
de de yolunun rüzgârıyız.*

²³ Akşam sabah daima seni hatırlamaktayız, yani senin Ni-metâbâd'ının yetimiyiz.

Pehlivan cevap olarak yazdığı mektupta bu rubâîyi yazmıştı :

Rubâî

²⁴ Ey sultanım, sen bizim pîrimizsin ve biz senin umut-
lu sevgilimiz; daima senin duacımız ve seni hatırlamakta-
yız.

*Bu Tibet şehri hoştur, biz de seninle hoşuz; biz insa-
nız ve senin Esterâbâd'ının harabıyız.*

²⁵ Sultan-ı sahib-kırân'ın inayet eserinden ve terbiye saflığından Pehlivan'ın işi sonraları yüce oldu, o şekilde ki her yücelikte ²⁶ istihkakı var idi. Tekkesinin bulunduğu Ni-metâbâd'da padişah devletinden yüze yakın güreşçi ²⁷ yine bundan fazla hizmetçiler Pehlivan'ın hizmetinde bulunuyorlardı ki bu yüzlerce güreşçiden bir kısmı pehlivan ve istekli ve yirmi ¹ kadari atik yeni yetişenler ki hepsi mücadele meydanında güreş tutarlar idi, hatta sultan meclisinde de. Yine onbeş çalgıcı, söyleyici ² ve okuyucu ki o silsileye mensup olanlardan hiç birisine elverdiği belli değil. Ve bunlara uygun tertip ve adab ³ süslü esbap

hazır idi ki ansızın Pehlivan'ın genç hizmetçilerinden biri bu fakir karşısına ıztırapla koşup geldi. ⁴ Pehlivan sebepsiz bayılmış, akli başından gitmiş ve kendisinden geçip yıkılmış, doktor gönderesiniz diye size haber verdik, dediler. Fakir hemen ⁵ Mevlânâ Abdulhay ile Mevlânâ Nurredin'i ki hazır idiler, aceleyle gönderdim. Onlar Pehlivan'ın yanına vardıklarında, Pehlivan başka dünya yolculuğuna ⁶ ayak basmıştı. Tabibler bir zamandan sonra Pehlivan'ın mateminden gamlı ve onun gamından matemli olup yüz derd ⁷ ve yüz hasretle geri döndüler. Bu halden Sultan-ı sahib-kırân mizacında garip üzüntü ve ıztırap meydana gelip hüüzün ve kederinin çokluğundan ⁸ acı acı göz yaşı döküp inleyerek ağladılar. Şehzâdeler dahi aynı şekilde mateme girdiler. Devlet ileri gelenlerinden ⁹ yüce emirler, iktidar sahibi vezirler, ağır başlı saray vazifelileri, husûsiyet sahibi sîmalar ve diğer eşik ehli ¹⁰ ki hep Pehlivan'a dost ve arkadaş idiler, elde olmadan üzüntüye gömülüp matem tuttular. Ve şehir halkından ¹¹ yüce seyidler, mevki sahibi âlimler, ulu şeyhler ve muhterem kadılar, halktan herkes başsağlığı dileyip elbiselerini değiştirip, mersiye ¹² ve tarihler söyleyip dünyalarını kararttılar. Belki her biri kendilerini ayrı ayrı matem sahibi gösterip perişanlıklarını ortaya koydular. ¹³ Zarif eser sahibi şairler ve incelik sahibi zarif kişiler ki Pehlivan'ın her zaman dost ve sohbet arkadaşı idiler, ve hakikat sahibi tarikat ehli ve tarikate mensup ¹⁴ tahkik ehli kimseler ki Pehlivan daima onlara hizmet eder ve gönüllerini kazanmaya çalışırdı, hepsi üzgün ve kederli, ve o matemden perişan ¹⁵ ve harap oldular. Ve çevresindeki dost ve aşıklar, hizmet edenler ve beraber olduğu kimseler, diğer fakirler ve miskinler, veliler ve takva sahipleri figanlarını göğe ¹⁶ yükseltip feryadlar ve ağıtlar yaktılar. Ve Sultan-ı sahib-kırân Pehlivan'ın medfenini Ni-metâbâd içinde ki Pehlivan için ¹⁷ hazırlanmış yer idi, belirleyip orada defnettiler. Ve padişahlara yakışır şölen düzenleyip büyük ziyafetler verip hatim kaidesini yerine getirdiler, ¹⁸ belki tamamladılar.

Kendisine hizmet edilen, şeyhulislâm, halkın sığınağı olan Mevlânâ Abdurrahman-i Câmî hazretlerinden, Allah

onun ruhunu takdis etsin, bir yıl sonra ¹⁹ Pehlivan da o hazretin peşi sıra fânîlik geçidinden ebedilik gülşeni fezasına göçtü. O hazretin de Pehlivan ile sonsuz ²⁰ iltifatları ve hadsiz dostluk ve halleri var idi.

Vefatının tarihi garip üslup ile meydana geldi ki o hazretin dahi ²¹ vefatlarının tarihi olur :

Tarih

Yedi iklimde Pehlivan Muhammed'in akranı ve em-sâli yoktur,

Tarikat ehlinin halkasının başıdır, ²² o dünya bağlarından rahatça kurtulup gitti.

Âlemin kutbu ve can arifi idi, ikbal cihetiyle zamanın kendisine hizmet edilene idi.

²³ *Bu değişik görünüşle köhne dünyadan, bir sene sonra cennet tarafına gitti.*

Eğer bir kimse onun ölüm tarihini sorsa, Mahdumî'den bir sene sonra göçüp gitti, diyeyim.

Hak subhanehu ve taâlâ her zaman yüz ²⁴ nur kandili ve her an bin ferahlık veren sevinç meşalesi ruhuna nazil kılsın. Ve onun ruhunun yardımından bu gamli ve matemli hastanın ²⁵ dünyaya âit maksatlarını ve âhirete âit muradını yerine getirsin.

Rubaiyye

*Haşre kadar onun merkadı nurla dolu olsun,
Allah'ın rahmetiyle ruhu bağışlansın,*

²⁶ *Cennet çemeninde ruhu sevinçli olsun,
Ona kevser suyu içki, sâki hurîler olsun.*

Âmin, ya Rabbelâlemin.

NOTLAR

(1) *tapşur-* «ulaştırmak, teslim etmek, tevdi etmek, emanet vermek». Kelimenin *tapşur-* < *tap-ı-ş-ur-* (-ı- yardımcı ünlü, -ş- ortaklaşma eki, -ur- faktitif eki) olduğu bilinmektedir. Eski Türkçe'de *tap-* «tapmak, hürmek etmek» fiili yanında, bir de *tap-* «bulmak, elde etmek, kazanmak» fiiline rastlanmaktadır (bk. Alt. Gr. Glossar; Dîvân; Clauson, EDPT; Räsänen, Wb. v.b.). Bu iki kelimeyi ayrı ayrı fiil kökleri kabul etmek mümkün olduğu gibi, tek bir fiil kökü olarak da kabul etmek mümkündür. Bu fiiller yanında Eski Türkçe'de bir de *tap* «arzu, istek» isim kökü görülür. Bu ise Türkçe'deki eş-sesli isim ve fiil köklerini düşündürmektedir (bu husûs için bk. Talat Tekin, *Türkçe'nin Yapısı ve Eşsesli İsim-Fiil Kökleri*, Hacattepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, c. 5, sy. 1, Mart 1973, s. 36-46). Doğu Türkçesi, *tap-* fiilini heriki mânasıyla kullandığı halde, Batı Türkçesi «bulmak, elde etmek, kazanmak» mânasında *bul-* fiilini kullanır. *tap-* kökünden genişlemiş *tapın-* (< *tap-ı-n-*) «tapınmak, hürmet etmek, hizmet etmek», *tapıl-* (< *tap-ı-l-*) «bulunmak», *tapul-* (< *tap-u-l-*) «kaybolan şey bulunmak», *tapuz-* (< *tap-u-z-*) «bilmece sormak ve söylemek» *tapış-* (< *tap-ı-ş-*) «buluşmak», *tapıştur-* (< *tap-ı-ş-tur-*) «buluşturmak» gibi gövdeler de çeşitli şive ve lehçelerde kullanılmaktadır.

(2) *yasa-* «düzenlemek, tanzim etmek, meydana getirmek, kurmak, yapmak, süslemek». Alt. Gr. Glossar'da *yasa-* «tayin etmek, karar vermek», Şeyh Süleyman Lugatı'nda *yasa-* «yapmak, ibdâ, inşâ, tasnî, binâ, inşâd, tezyin etmek», Radloff, Wb.'da *yasa-* «1) yapmak, inşa etmek, tamamlamak, söz vermek, 2) temizlemek, silmek, 3) yaratmak, meydana getirmek», mânalarıyla yer almıştır. Clauson, EDPT.'de verilen misâllerden kelimenin Eski Türkçe'nin sonlarına doğru ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Räsänen, Wb.'da ise kelimenin aynı şekil ve mânada Moğolca'da da kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin iki heceli olduğu göz önüne alınır, kök olmayıp gövde olabileceği kabul edilebilir (fazla bilgi için bk. Nuri Yüce, *Dokurcun; Ein türkisches Wort mit einem mongolischen Suffix*, Altaica, Helsinki 1977, s. 253-259).

(3) *aytқан* «söylenilen, denilen»: *Ve yahşi rubâileri dağı bardur, b'âh her mahalda birev için aytқан, b'âh birevniñ ruk-asığa cevâb yiber-*

gen «Ve güzel rubâileri de vardır, ister her yerde birisi için söylenilmiş olsun, ister birinin mektubuna cevap olarak yazılmış olsun.» (R 738b, 19-20). *-ğan / -gen, -kan / -ken* isim-fiil ekinin, bilhassa Doğu Türkçesi'nde, diğer isim-fiiller gibi, aktif fiile passif bir mâna kazandırdığı görülür. Ayrıca *-ğan / -gen* isim-fiil eki Türkiye Türkçesi'nde bugün bazı hallerde *-dik / -dik* isim-fiil ekiyle karşılanmaktadır: *Özüm bitip cîbimğa salğan müsevvede mevcûd irdi.* «Kendim yazıp cebime koyduğum müsvedde mevcut idi» (R 740b, 7-8):

(4) *y a ş u r u n* «gizli, gizlice». Kelimenin *yaşurun* < *yaş-ur-u-n* (-ur- faktitif eki, -u- zarf-fiil eki, -n vasıta hali eki) olduğu bilinmektedir. Radloff, Wb.'da *yaş-* «gizlenmek, saklanmak» fiili yanında, Çağatayca'da kullanılan *yaş* «sessiz yavaş, gizli» isim kökünün kaydedilmesi, Türkçe'de eş-sesli isim ve fiil kökleriyle ilgilidir (bu husûs için bk. Talat Tekin'in 1. notta belirtilen makalesi). *yaş-* fiil kökünden genişlemiş olan *yaşur-* (< *yaş-ur-*) «gizlemek, saklamak», *yaşruş-* (< *yaş-ur-u-ş-*) «gizlemekte birleşmek», *yaşsa-* (< *yaş-ı-ğ-sa-*) «gizlenmek istemek», *yaşıl-* (< *yaş-ı-l-*) «gizlenmek», *yaşurt-* (< *yaş-ı-r-t-*) «gizletmek» gibi fiil, *yaşut* (< *yaş-u-t*) «gizli», *yaşuruğ* (< *yaş-ur-u-ğ*) «gizlilik» gibi isim gövdelerine de rastlanmaktadır. Türkçe'de -a/-e, -ı/-i, -u/-ü ve -p zarf-fiil eklerinin kalıplaşmasıyla edat ve zarf türünde kelimelerin meydana geldiği, bazen bu kelimelerde vasıta hali ekinin de kalıplaştığı incelenmeğe değer bir husûstur.

(5) *i ç k i* (iç-ki; -ki âitlik eki) «içteki, içe âit, saraya mensup» : *Ve pâdişâh işikide erkân-ı devletdin âli-şân bigler ve âli-mekân içkiler ve vüzerâ ve şudür ve sayir halâyıkça Pehlevânnuñ şöbeti nevrüz ve bayramğaça bar irdi* «Ve padişah eşğinde devletin ileri gelenlerinden yüce şanlı ve yüce mevkili saray mensupları ve vezirler ve sadrazamlar ve diğer halka Pehlivan'ın sohbeti nevrüz ve bayram gibi idi.» (R 739b, 14-16). Kelime Radloff, Wb.'da «ein Hofbeamter = bir saray memuru» mânasiyle kaydedilmiştir.

(6) *s a y ı* «vakit, zaman» : *Fakîr mubâlağa kılğan sayı Pehlevân hem mubâlağa körgüzdî* «Fakir (ben) mubalağa kıldığım zaman, Pehlivan da mubalağa gösterdi.» (R 740b, 10). Kelimenin *sayı* < *sa-y-ı* (sa- «saymak», -y- yardımcı ünsüz, -ı zarf-fiil eki) olduğu, Eski Türkçe'de *sayu* şeklinde son çekim edatı olarak kullanıldığı ve «her» mânasına geldiği bilinmektedir. Doğu Türkçesi'nde de bu mâna ve fonksiyon ile kullanılan kelime, Alt. Gr. Glossar'da «herkes» mânasiyle yer almıştır. Şeyh Süleyman Lugatı'nda kelimeye «vakit, hengâm, an, zaman» mânaları verilmiştir.

(7) *ulay-dur-* «ulayıp durmak, ekleyip durmak, bağlayıp durmak, dokunup durmak, tutup durmak» : *Âkıbet ma'lûm boldı kim ıgnımnı ulay-durganda cibimde kâğız körünüpdür* «Sonunda malum oldu ki omuzuma dokunduğunda (omuzumu tuttuğunda) cebimde kağıt görünmüştür.» (R 740b, 17). *ulay-dur-* < *ula-y-a dur-*, Doğu Türkçesi'nde bu şekilde teşkil edilen birleşik fiillerde bazen zarf-fiil ekinin düştüğü, yardımcı fiil *tur-* / *dur-*'nin ise uyuma bağlandığı görülür : *kiledür-* (< *kil-e + dur-*), *kıla'l-* (< *kıl-a + al-*), *başlay-al-* (< *başla-y-a + al-*) gibi.

(8) *yıgla-* «ağlamak»; *yıgla-* < *yıgı-la-* olup, *yıgı* «göz yaşı» mânasiyle Şeyh Süleyman Lugatı'nda yer almıştır. Eski Türkçe'de *y-* protezsiz *ıgla-*, *ağla-* kelimeleri de geçmektedir. Doğu Türkçesi *yıgla-* kelimesini, Batı Türkçesi ise *ağla-* kelimesini devam ettirir.

S Ö Z L Ü K

A

ā b-ḥōriṣ (F.) kader, kısmet
 a ceb (A.) acep, tuhaf, şaşılacak
 ā ciz (A.) âciz, güçsüz, zavallı
 ā. bol- «âciz olmak, bir şey yapamayacak durumda olmak»
 a cīb (A.) tuhaf, çok acayip
 a ç- açmak
 a ç u k a ç ı k
 ā d ā b (A.) edebler, usuller, kaideler
 a ğ n i y ā (A.) ganiler, zenginler
 ā h e s t e l i ğ y a v a ş l ı k, y a v a ş ç a
 ā h e s t e r a k ç o k y a v a ş, p e k y a v a ş
 ā ḥ ı r (A.) ahır, son, nihayet
 a ḥ l ā k (A.) ahlak, güzel huylar
 a ḥ l ā k-ı ḥ a m i d e (F. kelimeler A.) yumuşak ahlak, yumuşak huy
 ā k ı b e t (A.) akıbet, sonunda
 ā k i d e (A.) akide, inanış
 ā k l (A.) akıl
 a k ş a m a k ş a m
 a l- almak
 a l ā (A.) en yüksek, en yüce
 a l a r o n l a r
 a l a r d ı n o n l a r d a n
 a l a r n ı o n l a r ı
 a l a r n ı ŋ o n l a r ı n
 ā l e m (A.) âlem, dünya
 ā. e h l i «insanlar»
 a l e y h i ' r - r a ḥ m e t ü (A.)

Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun
 ā l i (A.) yüce, ulu
 ā l i - m e k ā n (F. kelimeler A.) yüce mekanlı, mevkili, mevkii yüce
 ā l i - m i k d ā r (F. kelimeler A.) yüce değerli
 ā l i - ş ā n (F. kelimeler A.) şanı yüce, yüce şanlı
 a m e l (A.) iş, niyet; eskiden Türk müziğinde kullanılan güfteli bir form
 a l t m ı ş a l t m ı ş (60)
 ā m i n (A.) âmin, yârab duamızı kabul et
 a m m ā (A.) amma
 a n ç a o k a d a r, o ŧ e k i l d e
 a n ç a s ı o k a d a r ı
 a n d a k o ŧ e k i l d e, ö y l e, ö y l e c e
 a n d ı n o n d a n
 a ŋ a o n a
 a ŋ a ç a o z a m a n a k a d a r
 a n ı o n u
 a n ı ŋ o n u n
 a n s ı z o n s u z
 a r a ā r a
 a. - ḡ a t ū ŧ - «araya düşmek, söz konusu olmak»
 ā r ā s t e (F.) bezenmiş, süslü
 a r f a a r p a; b k. a r p a
 a r p a a r p a; b k. a r f a
 a r t u ḡ r a k f a z l a c a, ç o k f a z l a
 a r t u k f a z l a
 a r ū z (A.) aruz, aruz vezni

- ā ṣ ā r (A.) eserler
 a ṣ ḥ ā b (A.) dostlar, arkadaşlar
 a ṣ r (A.) asır, yüzyıl
 a s r u çok fazla, pek çok
 a ṣ a ṣ, yemek
 a. bīr- «yemek vermek, ziya-
 fet çekmek»
 a ṣ ı k (A.) aşık
 ā ṣ ū b v e ṣ (F.)
 ā ṣ ū f t e (F.) çılgıncasına seven,
 perişan
 ā ṣ ū f t e - ḥ ā l (F. ḥ ā l A.) peri-
 şan halli, perişan
 ā ṣ ū f t e - s ā r (F.) perişan
 a t ad, isim
 a t a ata, baba, ced
 a t l a n - ata binmek
 a v av
 a v ā m (A.) seçkin olmayanlar
 a v u ç avuç
 a y ay
 a y a g ayak
 a. ur- «yürümek, gitmek»
 ā y ī n (F.) süs, donanma
 a y n (A.) tıpkı, aynı
 a y n - ı i f l ā s (F. kelimeler A.)
 tam iflās, tam tükeniş
 a y r ı l - ayrılmak
 a y r u ayrı
 a y t - söylemek, demek
 a y t ı l - söylenilmek
 a z az
 a z ā (A.) cenaze alayı
 ā z ā r ī (F.) incitilmiş olma, fe-
 nalık görmüş olma
 a z ī m (A.) büyük, ulu
 a z ī m e t (A.) gitme, gidiş, yola-
 çıkma, yola koyulma
- B**
- b ā b (A.) konu, husus
 b ā ğ (F.) bağ, bahçe
 b ā ğ l a - bağlamak, beste yapmak
 b ā ğ l a n - bağlanmak, bestelen-
 mek
 b a ḥ ṣ (A.) bahis
 b ā i ṣ (A.) sebep olan, gerekti-
 ren
 b ā i ṣ - i t a ḥ a y y ū r (F. keli-
 meler A.) hayret etmeye se-
 bep olan
 b. bol- «hayrete sebep olmak,
 hayreti gerektirmek»
 b a k - bakmak
 b a r var
 b a r - varmak, gitmek
 b a r ğ a bütün, hep
 b ā r e (F.) hak
 b a r ı bütününü, hepsi, tamamı
 b a r ı d a hakkında
 b a ṣ k a başka
 b ā - v ü c ū d (F.) bununla bera-
 ber, böyle iken
 b a y r a m bayram
 b ā z - g ū y (F.) tekrarlanan söz,
 terâne
 b a z ı (A.) bazı
 b e c ā (F.) yerinde, uygun; bk.
 b. becāy
 b. kiltür- «yerine getirmek»
 b e c ā y (F.) yerinde, uygun; bk.
 b. becā
 b e d e n (A.) beden, gövde, vücut
 b e ğ ā y e t (A.) pek çok, aşırı de-
 recede
 b e h r e m e n d (F.) hisseli, na-
 sıplı
 b e k ā (A. bekā) bakilik, ebedilik
 b e l k i (F.) belki; bk. belkim
 b e l k i m belki; bk. belki
 b e n d e (F.) kul, köle
 b e r - z i k r (F. zikr A.) zikirde,
 zikr üzere

- besî (F.) pek çok, birçok
 bey (A.) satma, satınalma, mü-
 badele
 beyân (A.) bildirme, anlatma
b. kıt- «anlatmak, bildirmek»
 beyt (A.) beyit
 bezl (A.) bol bol verme, el açık-
 lığı
 bezl ü sehâ (F. kelimeler A.)
 el açıklığı ve cömertlik
 big bey
 bî-âkı (F. âkı A.) akılsız
 bî-ğâyet (F. gâyet A.) sonsuz,
 hudutsuz
 bigen - beğenmek
 bî-hadd u âdd (F. kelimeler
 A.) hadsiz ve sayısız, pek çok
 bî-hadd u gâyet (F. kelime-
 ler A.) hadsiz ve sonsuz, pek
 çok
 bî-hadd u haşr (F. kelimeler
 A.) hadsiz, sınırsız
 bî-höd (F.) kendinden geçmiş
 bî-ihtiyâr (F. ihtiyâr A.)
 kendiliğinden, elde olmadan,
 istek dışında
 bik pek, sağlam, muhkem
 bî-ķarâr (F. ķarâr A.) karar-
 sız
 bî-ķayd (F. ķayd A.) kayıtsız,
 bağısız
 bil- bilmek
 bile ile, birlikte, beraber; bk.
 bilen
 bilen birlikte, beraber; bk. bi-
 le
 binâ (A.) yapma, kurma, yapı
b. kıt- «yapmak, kurmak»
 bî-nazîr (F. nazîr A.) eşsiz,
 benzersiz
 bî-nihâyet (F. nihâyet A.) ni-
 hayetsiz, sonsuz
 bir - vermek
b. e al- «verebilmek»
 bir bir (1)
b. dik «aynı şekilde»
b. niçe «birçok»
 birev biri, birisi
 biri biri; bk. birisi
 birisi birisi; bk. biri
 birle birlikte, beraber
 bî-ser ü pây (F.) sefil ve
 perişan
 bî-ser ü sāmân (F.) düzen-
 siz, perişan, yoksul
b. bol- «perişan olmak»
 biş beş (5)
 bî-sibh ü nazîr (F. kelime-
 ler A.) eşsiz ve benzersiz
 bişinçi beşinci
 bî-tahammül (F. tahammül
 A.) tahammülsüz
b. bol- «tahammül edememek»
 biti- yazmak
 bî-vāsıta (F. vāsıta A.) vā-
 sitasız, sebepsiz
 bî-vefâlıg (bî-vefâ F.) vefa-
 sızlık; bk. bî-vefâlık
b. kıt- «vefasızlık etmek»
 bî-vefâlık vefasızlık; bk. bî-
 vefâlıg
 biz biz
 biziñg bizim
 böl- olmak
 bu bu
 bükalemünlük bukalemun-
 luk, bukalemun gibi sık sık
 duruma göre değişme
 burunğı önceki, evvelki
 buyur- buyurmak, emretmek
 bülend (F.) yüksek
b. tüş- «yüksek olmak»
 bünyād (F.) bina, yapı; asıl,
 esas
b. kıt- «bina etmek, yapmak»

C

- cahūd (A.) yahudi
 cānī (F.) candan
 celd (F.) atik, enerjik
 cemī (A.) bütün, hep
 cemī (F.) bir topluluk
 cemī-i ehl-i şuruk (F. kelimeler A.) bir tarikate girenlerin tamamı
 cemī-i ebnā-yı cins (F. kelimeler A.) aynı cinsten olanların tamamı
 ciger-ḥvār (F.) dert ortağı
 cennet (A.) cennet
 ceşn (F.) ziyafet, şölen
 c. tüz- «ziyafet düzenlemek»
 cevāb (A.) cevap
 cīb (F.) cep
 cihān (F.) cihan, dünya
 cihet (A.) yön, sebep
 cild (A.) cilt
 cins (A.) cins
 cümle (A.) bütün, hep

Ç

- çağ vakit, zaman, devir
 çār-gāh (F.) Türk müziğinde basit bir makam
 çāşnī (F.) çeşni, lezzet, tad
 çemen (F.) çimen, çimenlik
 çehār-zarb (F. zarb A.) Türk müziğinde dört vuruşlu bir usul, İranlıların sakıyl usulüne verdikleri ad
 çerb-zebānlık (çerb-zebān F.) tatlı ve yumuşak sözlülük
 çerḥ (F.) felek, gök
 çıkar- çıkarmak
 çırma- sarmak, dolamak
 çihre (F.) çehre, yüz
 çü (F. çū) çünkü; bk. çün
 çün (F. çün) çünkü; bk. çü

D

- dağı dahi
 daḥl (A.) girme, karışma; nüfuz
 daḥl-i tamām (F. kelimeler A.) tam olarak nüfuz etme
 d. tap- «tam olarak nüfuz etmek»
 daḳīk (A.) ince, nazik
 dāsitan (F.) destan
 dāsitan-güster (F.) destan döşeyen, destan söyleyen
 da-vā (A.) dāva, iddia
 dāyim (A. dāim) daima, her zaman
 de'b (A.) usul, gelenek, tarz
 def (A.) öteye itme, savma
 d. bol- «defolmak, kaybolmak»
 defn (A.) gömme
 d. kıl- «gömmek»
 delīl (A.) delil
 delk (A.) sürtme, oğuşturma, ovalama
 dellāk (A.) dellāk, oğuşturan, ovalayan
 dem (F.) zaman
 derc (A.) sokma, arasına sıkıştırma, toplama, biriktirme
 d. kıl- «bir araya toplamak, içine dahil etmek»
 d. kılıl- «bir araya getirilmek, toplanmak, biriktirilmek»
 derd (A.) dert
 derd ü hasret (F. kelimeler A.) dert ve hasret
 derd ü ḥāl (F. kelimeler A.) dert ve hal
 d. çāşnisi «dert ve hal çeşnisi»
 d. ehli «dert ve hal sahibi»
 derviş (F.) derviş, maddî varlığından geçip gerçek yoluna

giren, ömrünü ibadet ve riyazetle geçiren, bir tarikate bağlanan kişi
 dervîşāne (F.) dervişçe, derviş gibi
 dest (F.) el
d. bir- «elvermek, mümkün olmak
 devlet (A.) devlet, ikbal, baht açıklığı
 devr (A.) dönme, dönüp dolama; zaman, devir; bk. devrān
 devrān (A.) devran, zaman, devir; bk. devr
 di- demek
 diginçe değince, -a kadar
 dik gibi
 diḳḳat (A.) dikkat, incelik
 diḳḳat-şiār (F. kelimeler A.) inceliği şiar edinen
 dil (F.) gönül
 dil-cūyluḡ (dil-cūy F.) gönül alıcılık, gönül çekicilik; bk. dil-cūyluḡ
 dil-cūyluḡ gönül alıcılık, gönül çekicilik; bk. dil-cūyluḡ
 dil-keş (F.) gönül çekici
 dil-pesend (F.) gönle hoş gelen, beğenilen
 dil-pezir (F.) gönlün makbul ve uygun gördüğü
 dīvān (A.) divan, klasik edebiyatımızda şairlerin belli bir sıraya göre şiirlerini topladıkları eser
 duā (A.) dua
d. kul- «dua etmek»
 duḡūl (A.) duhul, girme, nüfuz etme
 dur- durmak
 dü-gāh (F.) Türk müziğinde

mürekkep bir makam
 dūnyā (A.) dünya; bk. dūnyā
 dūnyevī (A.) dünyaya ait
 dūnyī (A.) dünya; bk. dūnyā
 düstūr (A.) düstur, kaide, kanun

E

ebnā (A.) oğullar
 eger (F.) eğer; bk. ger
 ebyāt (A.) beyitler
 ecel (A.) ecel
 edā (A.) yerine getirme
e. kul- «yerine getirmek»
 ed-iye (A.) yalvarmalar, niyazlar
 ednā (A.) âdi, bayağı
 edvār (A.) müzik nazariyatı kitaplarına verilen ad. Eski-den makam, perde ve usuller daireler şeklinde semalarla gösterildiği için bu ad verilmiştir.
 egerçi (F.) gerçi, hernekadar, ise de
 eğziye (A.) gıdalar, yenip içilen şeyler
 ehālī (A.) ahali, halk
 ehl (A.) sahip, kimse, insanlar
 ehl-i dil (F. ehl A.) gönül adamı, gönlünden anlayan kimse
 ehl-i fen (F. kelimeler A.) fen sahibi
 ehl-i taḳḳīk (F. kelimeler A.) doğruyu araştıran kimse
 ehl-i tarīk (F. kelimeler A.) bir tarikate mensup kimse
 ehl-i temkīn (F. kelimeler A.) temkin sahibi, ağırbaşlı, tedbirli kimse

ehlul'llāh (A.) Tanrı adamı,
veli
ekābir (A.) ulular, büyükler
ekşer (A.) ekser
elbette (A.) elbette, kat'i ola-
rak, muhakkak
elḥān (A.) nağmeler
el-ķişşā (A.) hülâsa, sözün kı-
sası
emīn (A.) emin
emr (A.) iş
encümen (F.) cemiyet, toplu-
luk
endüh (F.) gam, keder, tasa,
kaygı
enīs (A.) dost, arkadaş
enīs-i encümen ü ḥalvet
(F. enīs, ḥalvet A.) toplantı
ve halvet arkadaşı
erkān (A.) rükünler; ileri ge-
lenler, reisler
erkān-ı devlet (F. kelime-
ler A.) devletin ileri gelenleri
ercemend (F.) muhterem, şe-
refli
e. bol- «muhterem sayılmak»
esbāb (A.) vasıtalar, lâzîmeler
eşer (A.) eser, iz
eşer-i ināyet (F. kelimeler
A.) inayet eseri, yardım
eşir (A.) esir, tutsak
eşraf (A.) ileri gelenler, itibar-
lı kimseler
eşribe (A.) içilecek şeyler
eṭibbā (A.) tabibler
eṭime (A.) yemekler, aşlar
etķiyā (A.) takva sahipleri,
Allah korkusuyla günah işle-
mekten kaçınanlar
eṭvār (A.) tavırlar, davranışlar
eṭvār-ı pesendide (F. ke-
limeler A.) beğenilmiş tavır-
lar

evķāt (A.) vakitler, zamanlar
evliyā (A.) veliler
evliyā vü etķiyā (F. keli-
meler A.) veliler ve takva sa-
hipleri
ey ey
eyyām (A.) günler

F

fakīr (A.) fakir (alçak gönül-
lülük ifadesi olarak «ben» ye-
rine kullanılır)
fātiḥa (A.) fatiha, Kur'ân-ı
Kerim'in ilk suresi
fāyik (A. fāik) üstün
f. kil- «üstün gelmek»
fazl (A.) fazilet
fazl u kemāl (F. kelimeler
A.) fazilet ve olgunluk
felāket (A.) felâket
felek (A.) gök yüzü, eski ast-
ronomiye göre dokuz kat fe-
lek vardı ve adları şöyle idi :
1. felek: felek-i kamer (ay)
2. » : felek-i utarid (mer-
kür)
3. » : felek-i zühre (ve-
nüs)
4. » : felek-i şems (gü-
neş)
5. » : felek-i merih
(mars)
6. » : felek-i müşteri (jü-
piter)
7. » : felek-i zühal (sa-
türn)
8. » : felek-i sâmiñ
9. » : felek-i a'zam (fele-
kü'l-eflāk)
felek-i eşir (F. kelimeler A.)
esir tabakası
fen (A. fenn) fen, hüner, san'at
f. ehli «fen sahibi»
fenā (A. fenā) fenâ, yok olma;
yokluk

ferâğat (A.) vazgeçme
ferâyiż (A. ferâiz) farizalar,
farz olanlar, Allah'ın farz
olan emirleri
fermân-pezîr (F.) emre bo-
yun eğen
ferzend (F.) çocuk
ferzend ü mü'nis (F. mü-
mis A.) çocuk ve dost
fevâkih (A.) yemişler, meyva-
lar
fezâ (A. fezâ) feza, ucu buca-
ğı olmayan boşluk
fezâ-yil (A. fezâ-il) faziletler,
güzel vasıflar, iyi huylar
fıkıh (A.) fıkıh, şeriat ilmi, şe-
riatin usul ve hükümleri
fırka (A.) fırka, topluluk, grup
figân (F.) ızdırap ile bağırıp
çağırma, inleme
fi'l-ḥâl (A.) bu anda, hemen,
şimdi
fi'l-vâkı (A.) hakikaten, ger-
çekten
fuḫahā (A.) fakihler
fuḫarā (A.) fakirler
fuḫarā vü mesâkin (F. ke-
limeler A.) fakirler ve mis-
kinler
furşat (A.) fırsat, uygun za-
man, elverişli durum
fünün (A.) fenler
fütûḫ (A.) açılma, ferahlanma,
ferahlık

G

gāhî (F.) bazen
gālib (A.) galip, galebe çalan,
üstün gelen
g. *kıl*- «üstün gelmek, yen-
mek»
gam (A. gamm) gam, keder, ta-
sa

gam - ḥvârlıĝ (gam-ḥvâr F.)
dert ortağı olma; bk. gam -
ḥvârlıĝ
gam - ḥvârlıĝ (gam-ḥvâr F.)
dert ortağı olma; bk. gam -
ḥvârlıĝ
gam - zede (F. gam A.) gamlı,
kederli, tasalı
g. *bol*- «kederlenmek»
garâz (A.) maksât, niyet, kasd
garîb (A.) garip, tuhaf, şaşıla-
cak
gaşy (A.) kendinden geçme, ba-
yılma
gâyet (A.) çok fazla
gâyet-i ḥüzn 'ü melâlet
(F. kelimeler A.) hüznün ve
melalet fazlalığı, çokluğu
gayr (A.) başka, diğer
gayretlîĝ (gayret A.) gayretli
gazâl (A.) Türk müziğinde es-
kiden kullanılan mürekkep
bir makam
gazel (A.) gazel, Divan edebi-
yatında kullanılan bir nazım
şekli
gedā (F.) dilenci
ger (F.) eğer; bk. eger
gîr (F.) kuvvet, enerji
giriftâr (F.) tutulmuş, yaka-
lanmış, tutkun
giriftâr-ı bî - kayd (F.
kayd A.) bağısız esir
g. *kıl*- «bağısız esir etmek»
gîr ü celd (F.) atik, enerjik
giryân (F.) ağlayan
gubârî (F.) bir üzüntü
gurabā (A.) garipler, garip
kimseler
güşe (F.) köşe
güşe-i ḥâtır (F. ḥâtır A.)
hatır, gönül köşesi
güy (F.) söz

güyende (F.) söyleyen, şarkı okuyan
 güyendeliğ (güyende F.) şarkı okuyuculuk
 güdâz (F.) eriten, yakan, mahveden
 güft ü şünüft (F.) söyleyip dinleme
g. kul- «söyleyip dinlemek»
 gülşen (F.) gül bahçesi

H

haber (A.) haber
h. kul- «haber etmek»
h. tap- «haber almak»
 hâcet (A.) ihtiyaç, lüzum, gereklilik
 hâd (A. hadd) had, hudut, sınır
 hâdimlik (hâdim A.) hizmet etme
 hâfıza (A.) hafıza
 hâh (F.) ister
 Hâk (A. Hakk) Hak, Tanrı
 hâkikat (A.) hakikat
 hâkikat-me'âb (A.) hakikatın sığındığı yer, hakikat sahibi
 hâl (A.) hal, durum; sofillerce hal, kulun gayret sarfetmeden kalbine giren sevinç, hüznün, ferahlık, şevk gibi duyguların yarattığı durumdur
 hâlâ (A.) halâ
 hâlât (A.) haller
 hâlâyık (A. hâlâik) halk, herkes
 hâlî (A.) boş, uzak, ilgisiz
 hâlî ez münâsebet (F.) münasebetten uzak, birbiriyle ilgisiz
 halk (A.) halk
 halk (A.) yaratma
h. kul- «yaratmak»

halvâyât (A.) helvalar
 halvet (A.) halvet, تنها yer
 ham (F.) eğri, bükülmüş
h. it- «eğmek, bükmek»
 hamd (A.) hamd, Tanrı'ya şükr etme
 hamd u sipâs (F. hamd A.) hamd ve dua
 hamîde (A.) övülmeğe değer, yumuşak
 hânende (F.) şarkı okuyan, okuyucu
 harc (A.) harc, sarf
 harekât (A.) hareketler
 harunlîğ yorgunluk
 hâşıl (A.) husule gelen, meydana gelen, peyda olan
h. kul- «meydana getirmek»
 hasret (A.) hasret
 haste (F.) hasta
 haste-i mâtem-zede (F. mâtem A.) matem hastası
 haşr (A.) haşır, kıyamet
 hâtır (A.) hatır, gönül
 hatm (A.) bitirme, sona erdirmeye
h. kul- «bitirmek, tamamlamak»
 hattâ (A.) hatta, bundan başka
 havâle (A.) havale, bir şeyi veya bir işi başkasına devretme
h. kul- «devretmek, vermek»
 havâş (A. havâşş) seçkinler, muhterem kimseler
 havâşş u avâm (F. kelimeler A.) seçkin ve seçkin olmayan kimseler, herkes, halk
 hay (tenbih ve isticâl edatı)
 hayâl (A.) hayal
 hayât (A.) hayat
 hay hay bağırışma, inleme

h a y r e t (A.) hayret, şaşma
 h a z a r (A.) sabit olma, barış,
 güven
 h â z ı k (A.) hazakat sahibi, işi-
 nin ehli, usta
 h â z ı r (A.) hazır
 h â z r e t (A.) hazret
 h e k î m (A.) hekim, doktor
 h e k î m - ş i v e (F. hekim A.) he-
 kim edalı
 h e m (F.) hem
 h e m - d e m (F.) sıkı-fıkı, can-ci-
 ğer, arkadaş
 h e m - n i ş î n (F.) birlikte otu-
 ran, arkadaş
 h e m o l h e m o
 h e m - z e b â n (F.) ağız bir olan,
 dost
 h e n ü z (F.) henüz
 h e r (F.) her
 h e r g i z (F.) asla
 h e v â d â r (F.) dost, arkadaş
 h ı d m e t (A.) hizmet
h. kıl- «hizmet etmek»
 h ı l t (A.) eski hekimlerin insan
 vücudunda varlığını kabul et-
 tikleri safra, seveda, dem, bal-
 gam gibi dört unsurdan her
 biri
 h ı r â m (F.) yürüme
h. körgüz- «yürümek»
 h i ç (F.) hiç
h. kişi «hiç kimse»
 h i k m e t (A.) hikmet
 h i m m e t (A.) himmet, gayret,
 yüksek irade, tesir
h. tut- «tesir etmek»
 h ö d (F.) kendi, bizzat
 h ö d - r â y (F.) kendi kafasına
 giden, kendi reyi ile hareket
 eden
 h o ş (F.) hoş, güzel
 h o ş - â y e n d e (F.) hoş a giden,
 beğenilen

h o ş - g ü y (F.) tatlı dilli, tatlı
 sözlü
 h o ş - g ü y r a k (hoş-güy.F.) çok
 tatlı dilli, daha tatlı sözlü
 h o ş - h â l (F. hâl A.) hoş halli,
 memnun, sevinçli
h. bol- «memnun, sevinçli ol-
 mak»
 h o ş - h â n (F.) hoş okuyuşlu
 h o ş - h â n r a k (hoş-hân F.)
 çok güzel okuyuşlu
 h o ş l u ğ (hoş F.) hoşluk
 h ü b (F.) iyi, güzel
 h u d d â m (A.) hizmet edenler
 h u f f â z (A.) hafızlar, Kur'ân-ı
 Kerîm'i hıfz edenler, ezberin-
 de tutanlar
 h u l k (A.) huy, tabiat, yaradılış
h. kıl- «huy edinmek»
 h ü r (A.) huriler
 h ü ş (F.) akıl
 h u ş ü ş i y y e t - â y î n (F. huşü-
 şiyet A.) husûsiyetle süslü,
 donanmış
 h u z z â r (A.) hazır bulunanlar
 h ü m â y ü n (F.) mubarek, kutlu
 h ü s n (A.) güzellik
 h ü s n - i ş a v t (F. kelimeler
 A.) ses güzelliği
 h ü z n (A.) hüznün, gam, keder,
 sıkıntı

I

ı ş l â h (A.) ıslah, düzeltme
 ı z t ı r â b (A.) ıztırıp

İ

i - olmak; bk. ir -
 i â d e (A.) îade
i. kıl- «îade etmek»
 i b â d â t (A.) ibadetler
 i b â r e t (A.) ibare

iç iç
 içki saray vazifelisi, sarayda
 vazifeli kimse
 idrāk (A.) idrāk, anlayış
 icābet (A.) kabul etme, kabul
 edilme
 iflās (A.) iflas, tükeniş, bitiş
 igin omuz
 iḥtilāṭ (A.) karışma
i. kıl- «karışmak»
 ihtimām (A.) ihtimam, dik-
 kat, itina
i. bile «dikkatle»
 iḥtiyār (A.) seçme, seçilme
 ikeṽ her ikisi
 ikevḍin her ikisinden
 iki iki (2)
 ikrām (A.) ikram, hürmet gös-
 terme, ağırlama
 iktisāb (A.) kesb etme, ka-
 zanma
 il halk
 ilāc (A.) ilaç
 iley ön, huzur, nezd
 ilḥāḥ (A.) üzerine düşme, ısrar
 etme, direnme
i. kıl- «üzerine düşmek, ısrar
 etmek, direnmek»
 ilig el
 ilig elli (50)
 ilm (A.) ilim, bilme
 ilmī (A.) ilmî, bilmeyle ilgili
 ilt- göndermek, birlikte götür-
 mek, sevk etmek, yöneltmek
 iltifāt (A.) iltifat, hatır sor-
 ma, gönül alma
i. kıl- «iltifat etmek, gönül al-
 mak, hatır sormak»
 ināyet (A.) yardım
 ināyet ü nisbet (F. keli-
 meler A.) yardım ve nisbet
 ināyet ü ünsiyet (F. ke-

limeler A.) yardım ve dost-
 luk
 inbisāṭ (A.) ferahlık, açılma
 inşāf (A.) insaf, merhamet,
 vicdana dayanan adalet
 ir- olmak; bk. i-
 irādet (A.) irade
 irkin «acaba, belki» mânasın-
 da şübhe ve tereddüt edatı
 ism (A.) isim
 iste- istemek
 istifāde (A.) istifade, fayda-
 lanma
i. kıl- «faydalanmak»
 istiḥkāk (A.) hakkı olma, hak
 kazanma
 istiṭāat (A.) takat, güç, kud-
 ret yetme
 iş iş
i. bağla- «bestelemek»
i. yasa- «iş yapmak, birşey
 meydana getirmek»
 işik eşik, kapı
i. ili «kapı halkı, bir büyüğe
 bağlanan ve hizmetinde olan-
 lar»
 işit- işitmek
 iştiğāl (A.) iştilgal, meşgul ol-
 ma, bir şeyle uğraşma
i. körgüz- «bir şeyle meşgul
 olmak»
 it- etmek, yapmak
i. -e al- «yapabilmek»
 itirāz (A.) itiraz
i. yüzidin «itiraz sebebiyle»
 ittifāken (A.) tesadüfen
 iṭnāb (A.) sözü gereksiz yere
 uzatma
 ivrül- çevrilmek, dönmek, yö-
 nelmek
 iyādet (A.) hastayı ziyaret et-
 me, hatır sorma
 izām (A.) büyükler, ulular

izhâr (A.) gösterme, meydana
çıkarma, belli etme
i. kıl- «göstermek, belli et-
mek»
izzet (A.) ululuk, yücelik
izzetliĝ (izzet A.) ulu, yüce

K

kâbiliyyet (A.) kabiliyet,
yetenek
kâbiliyyetî (F.) bir kabili-
yet
kabûl (A.) kabul
k. kıl- «kabul etmek»
kabûliyyet (A.) kabul etme,
kabul edilme
kabûliyyetî (F.) kabul et-
meklik
kağan ne vakit
kaddesa'llâhu rûhâhu
(A.) Allah ruhunu takdis et-
sin
kadar (A.) kadar
kadem (A.) ayak
k. rence kıl- «ayağını yormak,
zorluĝa katlanmak»
Kâdir (A.) kudret sahibi, Tan-
rı
kâfiye (A.) kafiye
kâğız (F.) kağıt
kâide (A.) kaide, usul
kâide-i sefkât (F. kelime-
ler A.) sefkât kaidesi
kâide-i tarîk (F. kelimeler
A.) yol kaidesi, usul, esas
kal- kalmak
kalem (A.) kalem
kâm (F.) murat, istek
k. al- «muradına ermek, is-
teĝine kavuşmak»
kandîl (A.) kandil
kandîl-i nûr (F. kelimeler
A.) nur kandili

ķara kara
ķarâr (A.) karar
ķarî- ihtiyarlamak, yaşlanmak
ķaşd (A.) kasıt, maksat
ķâşır (A.) kısa, kusurlu
ķaş ön
ķatla defa, kerre
ķavl (A.) söz, güfte
ķavm (A.) kavim
ķayan ne tarafa, ne yöne
ķayd (A.) kayd, baĝ
ķâyil (A. ķâ-il) söyleyen
ķaysı hangisi
ķayt- geri dönmek, geri gelmek
ķazârâ (A.) kazara, tesadüfen
ķehfü'l - enâmî (A.) halkın
sığınadı
ķelâm (A.) söz, lakırdı
ķelime (A.) kelime
ķemâl (A.) olgunluk
ķemâlât (A.) olgunluklar, ke-
rametler
ķerâmet (A.) kerem, baĝış,
aĝırlama
k. kıl- «aĝırlamak, ikramda
bulunmak»
ķerem (A.) cömertlik
ķesb (A.) çalışıp kazanma, elde
etme, kazanma
k. kıl- «kazanmak»
ķesr (A.) kırma
ķesr-i nefis (F. kelimeler A.)
nefsi kırma, alçak gönüllülük
gösterme
ķevser (A.) cennette bir ha-
vuzun adı
ķeyfiyyet (A.) keyfiyet, se-
bep
ķıl- kılmak, yapmak
ķ-a al- «yapabilmek»
ķılîl- yapılmak
ķırâat (A.) okuma

kırk kırk (40)
 kıt'a (A.) kıt'a, parça, bölük
 kıyās (A.) kıyas, karşılaştırma
 ki (F.) ki (bağlama edatı)
 kiçelik gecelik, gece
 kiçik küçük
 kiçirek küçücük, çok küçük
 kil- gelmek
 kim kim, kimse
 kim kim (bağlama edatı)
 kināyet (A.) kinaye
 kināyet - āmiz (F. kināyet
 A.) kinaye ile karışık
 kirām (A.) şerefli kimseler;
 ulular
 kisvet (A.) kisvet; yağlı gü-
 reşte, güreşçilerin giydikleri
 dar paçalı meşin pantolon
 kişi kişi, kimse
 koy- koymak
 köngül gönül
 köp çok
 köprağ pek çok; bk. köprek
 köprek pek çok; bk. köprağ
 köpi çoğu, hepsi, tamamı
 kör- görmek
 körgüz- göstermek
 körset- göstermek
 körün- görünmek
 köter- yükseltmek, kaldırmak
 köz göz
 kulüb (A.) kalpler
 Kur'ān (A.) Kur'ân-ı Kerîm
 küşiş (F.) çalışma, çabalama,
k. körgüz- «çalışmak, gayret
 göstermek»
 kuştî (F.) güreş
k. bol- «güreşçi olmak»
 kuştî - dān lîğ (kuştî-dān F.)
 güreşçilik
 kuştî - gîr (F.) güreş tutan,

güreşçi, pehlevan
 kuṭb (A.) kutb, Tanrı iradesini
 temsil eden, Hakikat-ı Mu-
 hammediye'ye mazhar olan
 ve Tanrı adına kainatta ta-
 sarruf sahibi olan kimse
 küy (F.) sokak, mahalle
 kuyaş güneş
 kuzāt (A.) kadılar
 kuzāt-ı kirām (F. kelimeler
 A.) yüce kadılar
 küç güç, kuvvet
 külfet (A.) zahmet
 külfetsiz (külfet A.) zahmet-
 siz
 küngün
 kündüzlük gündüzlük, gün-
 düz

L

lafz (A.) lafız, söz, lakırdı
 laḥza (A.) lahza, an
 lâyıḳ (A. lâiḳ) layık, uygun
 lehce (A.) lehçe
 lenger (F.) her gün fakirlere
 yemek verilen yer, imâretha-
 ne
 lengerî (F.) bir imârethane
 leṭāfet (A.) tatlılık, hoşluk,
 güzellik, yumuşaklık
 leyl (A.) gece
 leyl ü nehār (F. kelimeler A.)
 gece ve gündüz
 libās (A.) elbise, giyecek

M

ma'āş (A.) yaşayış, dirlik
 maḡfūr (A.) bağışlanmış
 maḡlūb (A.) mağlup, yenilmiş
m. kal- «yenmek»
 maḥabbet (A.) muhabbet,
 sevgi
m. ehli «seven»

maḥal (A. maḥall) mahal, yer
 mahāret (A.) maharet, hüner
 mahāret-i mā-lā-kelām
 (F. kelimeler A.) söz götür-
 mez maharet, kusursuz ma-
 haret
m. tap- «maharet sahibi ol-
 mak, maharet kazanmak»
 maḥbūb (A.) sevilmiş, sevilen
 maḥbūb-ı kulūb (F. kelime-
 ler A.) kalplerin sevdiği
 maḥfî (A.) gizli, saklı
 maḥfil (A.) toplantı yeri, gö-
 rüşme yeri
 maḥfūz (A.) gözetilmiş
 māhir (A.) mahir, maharet sa-
 hibi, becerikli
 maḥrec (A.) mahrec, seslerin
 boğumlanma noktası
 maḥrem (A.) çok samimi, içli-
 dışlı
 maḥrem-i rāz-ı nihānī
 (F. mahrem A.) gizli sirlara
 mahrem
 maḥşūş (A.) mahsus, birine ay-
 rılmış olan, layık, müstakil
 maḥşūşrak (maḥşūş A.) baş-
 kasında bulunmayan, başlı ba-
 şına
 maḥūd (A.) bilinen, sözleşilen
 maḥż-ı terbiyet (F. keli-
 meler A.) terbiye saflığı
 maḥzūz (A.) hazzetmiş, haz
 duymuş, hoşlanmış, memnun
 maḳāmāt (A.) makamlar, ku-
 lun kendi gayreti ile ulaştığı
 haller
 maḳdem (A.) gelme, dönüp
 gelme
 maḳta (A.) makta, şiirin son
 beyti, bitiş beyti
 maḳlūm (A.) mâlum, bilinen,
 âşikâr

m. bol- «bilinmek»
m. ḳıl- «belli, açık hale ge-
 tirmek, belli etmek»
 mānā (A.) mâna
m. yüzüdin «mâna sebebiyle»
 māṅa bana
 mānzūr (A.) görünen
 marāz (A.) hastalık
 marāzī (F.) bir hastalık
 māreke (A.) savaş meydanı,
 mücadele meydanı
 marīz (A.) hasta
 maşrūf (A.) sarfedilmiş, har-
 cedilmiş
m. ḳıl- «sarfetmek, harcamak»
 maḥbūc (A.) makbul, hoş, lâtif
 maḥbūc-ı ḥab (F. kelimeler
 A.) yaradılış, tabiat güzelliği,
 huy güzelliği
 mātem (A.) matem
 mātem-zede (F. matem A.)
 matemli
m. bol- «matemli olmak»
 maḥla (A.) matla, şiirin ilk
 beyti
 maḥla-ı taḥalluş (F. ke-
 limeler A.) mahlas beyti
 māzbūt (A.) zabt edilmiş, sağ-
 lam, derli-toplu
 mecāz (A.) mecaz
 meclis (A.) meclis
 mecmūc (A.) bütün, hep
 meded (A.) medet, yardım
 medfen (A.) defnedilen yer,
 kabir
 mefāşıl (A.) mafsallar
 mekân (A.) mekan, yer, mevki,
 mertebe
 meḳāşıd (A.) maksatlar, niyet-
 ler
 meḳülāt (A.) yiyecekler
 melālet (A.) sıkıntı, sıkılma
 melik (A.) melik

- melikü'l-kelām (A.) söz meliki
- melül (A.) mahzun, üzgün
- melül u giryan (F. melul A.) mahzun ve ağlayan, üzüntülü
- memdüh (A.) medhedilen, övülen
- merd (F.) adam, insan
- merd-efgen (F.) adam yıkan
- merd-efgenlik (merd-efgen F.) adam yere yıkma, düşürme; bk. merd-efgenlik
- merd-efgenlik (merd-efgen F.) adam yere yıkma, düşürme; bk. merd-efgenlik
- mergüb (A.) rağbet edilmiş, beğenilmiş, herkesçe sevilmiş, sevilen
- merkad (A.) mezar, kabir
- mers (A.) sinir, mafsıl siniri
- merşiye (A.) mersiye, ağıt
- mertebe (A.) mertebe, derece, pâyе
- mesâkin (A.) miskinler
- meşel (A.) örnek, numune
- mesken (A.) mesken, oturulan yer
- meşnevî (A.) mesnevi, eski edebiyatımızda kullanılan ve her beyti kendi arasında ka-fiye bir nazım şekli
- mesrür (A.) sevinçli
- mest (F.) mest, sarhoş
m. it- «mest etmek, sarhoş etmek, kendinden geçirmek»
- mestlik (mest F.) mestlik, sarhoşluk, kendinden geçme
- meşal (A.) meşale
- meşal-i sürür-i pür-fütüh (F. meşal, fütüh A.) ferahlık dolu sevinç meşalesi
- meşâyih (A.) şeyhler
- meşâyih-ı dżām (F. kelimeler A.) ulu şeyhler
- meşgûl (A.) meşgul
m. bol- «meşgul olmak, bir şeyle uğraşmak»
- meşhür (A.) meşhur, şöhretli
- mevâdd (A.) varlıklar, maddeler
- mevcûd (A.) mevcut
- meveddet (A.) sevmek, sevgi
- mevlûd (A.) doğum
- mey (F.) şarap
- mezkûr (A.) zikredilmiş, anılmış
m. bol- «zikredilmek, anılmak»
- mihr (F.) sevgi, merhamet
- mihrîbânlik (mihrîbân F.) merhametlilik, yakınlık
- mihr-peyvendlık (mihr-peyvend F.) sevgi, şefkat, merhamet gösterme
- mihr ü şefkat (F. şefkat A.) merhamet ve şefkat
- miqdâr (A.) miktar, kıymet, değer
- min ben
- miñ bin (1.000)
- miniñ benim
- miskîn (A.) miskin, aciz, güçsüz
- mizâc (A.) mizaç, huy
- muâlece (A.) ilaç verme
m. kal- «ilaç vermek, ilaç yapmak»
- muâlic (A.) ilaç veren
- muammâ (A.) muamma, eski edebiyatımızda manzum bulmaca
- mubâlağa (A.) mubalağa, büyültme, aşırı
m. kal- «birşeyde aşırı durmak»

mubālagasız mubalağasız
 mûcib (A.) icabeden, gereken,
 lazım gelen; sebep, vesile
 mûcib-i itnâb (F. kelimeler A.) sözü gereksiz yere uzatmaya sebep
 mûcib-i neşât u inbisât (F. kelimeler A.) sevinç ve ferahlığa sebep
 mûcib-i taaccüb (F. kelimeler A.) taaccübü gerektiren, hayret ettiren
m. bol- «taaccübe sebep olmak»
 muhkem (A.) muhkem, sağlam
 muhkemrak (muhkem A.) daha muhkem, daha sağlam
 muhliş (A.) halis, saf; içten, dürüst
 muhliş-i terbiyet (F. kelimeler A.) terbiye saflığı
 muhterik (A.) ihtira eden, yepyeni bir şey meydana getiren
 mukâbele (A.) mukabele, karşılık
 mukaddime (A.) başlangıç, giriş
 mukarrer (A.) kararlaştırılmış, hazır
 muķim (A.) bir yerde ikamet eden, oturan
 muķim ü müsâfir (F. kelimeler A.) bir yerde oturan veya yolculukta olan
 muķiyye (A.) kusturucu
 munça bu kadar
 munçadın bu kadardan
m. artuk «bundan fazla»
 mundin bundan
 muñga buna
 murādât (A.) muradlar, istekler

muşâhib (A.) sohbette bulunan, sohbet arkadaşı
 muşâhibî (F.) bir sohbet arkadaşı
 muşâhib-i cânî (F. muşâhib A.) candan sohbet arkadaşı
 muşâhibliğ (muşâhib A.) sohbet arkadaşı olma, dostluk; bk. muşâhiblik
 muşâhiblik (muşâhib A.) sohbet arkadaşlığı, dostluk; bk. muşâhibliğ
m. kıl- «dostluk etmek»
 müsikî (A.) müzik
 mutavassıtu'l-hâl (A.) orta halli, orta yaşlı
 mutekid (A.) itikad eden, inanan
 mutemed (A.) kendisine itimad edilen, güvenilen kimse
 muṭî (A.) itaat eden, boyun eğen
 muṭî ü fermân-pezîr (F. muṭî A.) itaat eden ve emre boyun eğen
 muṭlak (A.) mutlak
 muvâkat (A.) uygunluk, uyma
 muvâfakat u nef-resân-lık (muvâfakat, nef A., resân F.) uygun davranma ve faydalı olma
 muvâfık (A.) uygun
 mücerred (A.) tek, yalnız
 müekked (A.) te'kid edilmiş, sağlamlaştırılmış, sağlam
 müekked ü muhkemrak (müekked, muhkem A.) daha sağlam ve daha muhkem
 müessir (A.) tesir eden, tesirli
 müferrid (A.) tefrid eden, kendisini tamamen ibadete verip Allah yoluna giren
 müfriṭ (A.) çok fazla, aşırı

m ü h e y y ā (A.) tekrar edilmiş, tekrarlanmış
 m ü l ā h a z a (A.) iyice düşünme
m. kıl- «düşünmek»
 m ü l ā y e m e t (A.) uygunluk, yumuşaklık, yumuşak huyluluk
 m ü l ā y e m e t - i t ā b (F. kelimeler A.) huy yumuşaklığı
 m ü l ā y i m (A.) yumuşak, uygun
 m ü l ā y i m r a k (mülâyim A.) çok yumuşak, iyice yumuşak
 m ü l ā z e m e t (A.) bir kimseye sıkıca bağlı olma, bir işle devamlı meşgul olma, hizmet
 m ü l ā z i m (A.) bir işe veya bir kimseye bağlanan, hizmet eden, hizmetçi
 m ü l ā z i m ü h e m - n i ş i n (F. mülâzım A.) hizmet eden ve arkadaş
 m ü l e v v e n (A.) çeşitli
 m ü l k (A.) mülk, memleket
 m ü n ā s e b e t (A.) münasebet, ilgi
 m ü n ā s i b (A.) uygun
 m ü n ā s i b r a k (münāsib A.) daha uygun, yerinde
 m ü n b a s i t (A.) şen, ferah
 m ü n f e r i d (A.) infirad eden, yalnız olan, tek, yegâne
 m ü n i s (A.) cana yakın, sevimli
 m ü r t e k i b (A.) irtikâb eden, yüklenen
m. bol- «yüklenmek»
 m ü r ü v v e t (A.) mürüvvet, insanlık, iyilik severlik
 m ü s ā f i r (A.) seferde olan, yola çıkan, yolcu
 m ü s e l l e m (A.) doğruluğu herkesçe kabul edilmiş
m. tut- «doğruluğunu kabul etmek»

m ü s e v v e d e (A.) müsvedde
 m ü s t a g n i (A.) lüzumlu, gerekli olmayan
 m ü s t a h s e n (A.) makbul, beğenilmiş
m. tüş- «makbul düşmek, uygun olmak»
 m ü s t e f i d (A.) istifade eden, faydalanan
m. bol- «faydalanmak»
 m ü s t e h ā b ā t (A.) farz ve vâcib olan işler dışında, sevap kazanmak için yapılan güzel işler
 m ü ş e r r e f (A.) şerefendirilmiş, şerefli
m. bol- «şerefendirilmiş olmak, şeref kazanmak»
 m ü t e a c c i b (A.) taaccüb eden, şaşan, şaşakalan
m. bol- «şaşmak, şaşırmış olmak»
 m ü t e a y y i n (A.) önde gelen
 m ü t e e ş s i r (A.) üzgün
m. bol- «üzülmek, üzgün olmak»
 m ü t e k ā z i (A.) borçluyu sıkıştıran
 m ü t e k ā z i - i e c e l (F. kelimeler A.) Azrail
 m ü t e r e d d i d (A.) tereddüt eden, tereddütlü
m. bol- «tereddüt etmek»
 m ü t e v e c c i h (A.) teveccüh eden, bir tarafa yönelen
m. kıl- «yöneltmek»

N

n ā g ā h (F.) ansızın
 n ā d i r (A.) nâdir, seyrek az bulunur
 n a k l (A.) nakil
n. kıl- «nakletmek»
 n a k ş (A.) nakış; Türk müziğinin

de beste ve semaî formlarının
husûsî bir şekli
nâ-murâd (F. murâd A.) mu-
radına ermemiş, isteğine ka-
vuşmamış
nâmûsluğ (nâmûs A.) namus-
lu; bk. nâmûsluk
nâmûsluk (nâmûs A.) namus-
lu; bk. nâmûsluğ
nâ-tüvân (F.) güçsüz, zavallı
nazar (A.) bakma, bakış, gö-
rüş; düşünce
n. *kal-* «bakmak»
nâzil (A.) nüzul eden, inen
n. *kal-* «inmek»
nazîr (A.) benzer, eş
nazm (A.) nazım
n. *ehli* «şair»
nedîm (A.) sohbet arkadaşı,
dost
nedîm-i meclis (F. kelime-
ler A.) meclis arkadaşı
nef (A.) fayda
nef-resânlık (nef-resân F.)
fayda ulaştırıcılık, faydalı
olma
nefs (A.) nefis
nehâr (A.) gündüz
nehc (A.) doğru yol, usul
neseb (A.) nesep, soy
neşr (A.) nesir
neşâţ (A.) sevinç, neş'e, şenlik
nev (A.) çeşit, tür
nevha (A.) ölen bir kimseye ağ-
lama
nev-hâste (F.) yeni yetişmiş
nevrûz (F.) yeni gün; güneşin
koç burcuna girdiği gün, ru-
mî takvime göre martın doku-
zuncu günü ki, celâlî takvi-
mine göre yılbaşı olup şiiiler-
ce bayram kabul edilir
nevvara'llâhu merka-

dehu (A.) Allah onun kab-
rini nurlandırısın
neyüçün niçin, nasıl; bk. ni-
çün
ni ne
niçe nasıl
niçesi bir çoğu
niçük niçin, nasıl
niçün niçin, nasıl; bk. neyü-
çün
nihânî (F.) gizlilik, gizli
nihâyet (A.) nihayet, son
nime şey
nimet (A.) nimet
n. *tart-* «nimet çıkarmak, yi-
yecek sunmak»
nisbet (A.) nisbet
niyâzmendlik (niyâzmend
F.) yalvarma, niyazda bulun-
ma
nür (A.) nur
nuţk (A.) konuşma, söz
nücum (A.) yıldızlar
n. *ilmi* «yıldızlar ilmi, ast-
rologie»
nüdbe (A.) ölüye ağlama, ağıt
nüümü-dâr (F.) görünen, ör-
nek

O

oğ (kuvvetlendirme edatı)
oğ-u- okumak
ol o
ol- olmak
olça o kadar
oltur- oturmak
on on (10)
o. *biş* «on beş»
o. *iki* «on iki»

Ö

ömr (A.) ömür
örgen- öğrenmek

örget - öğretmek
 öt - geçmek
 ötker - geçirmek
 öz kendi
 özge başka, diğer
 özr (A.) özür, af dileme

P

pādīşāh (F.) padişah
 pādīşāhāne (F.) padişaha la-
 yık
 pādīşāh - zāde (F.) padişah
 çocuğu, şehzade
 pehlevān (F.) pehlivan, gü-
 reşçi
 pehlevān-ı cihān (F.) ci-
 han pehlivanı
 pehliivān-ı nā-murād (F.)
 muradına ermemiş
 pehlivan
 pehlevān-ı şāhib - kırān
 (F. şāhib, kırān A.) bahtlı, ta-
 lihli pehlivan
 pehlevānlig (pehlevān F.)
 pehlivanlık
 pehlevān-ı zamān (F. za-
 mān A.) zamanın pehlivanı
 penc-gāh (F.) Türk müziğin-
 de mürekkep bir makam
 perişān (F.) perişan
 perişān - rüzgār (F.) düş-
 kün, zavallı
 perrān (F.) uçan, uçucu
 p. oku- «seri şekilde okumak»
 pesend (F.) beğenme, seçme
 p. kul- «beğenmek, üstün tut-
 mak»
 pesendide (F.) beğenilmiş
 pest (F.) alçak, aşağı, değersiz
 p. it- «değersiz hale getirmek,
 zavallı duruma düşürmek»
 peydā (F.) meydanda, açıkta

p. kul- «meydana getirmek,
 ortaya çıkarmak»
 pey-der-pey (F.) arka arka-
 ya
 peyrevliĝ (peyrev F.) ardı
 sıra gitme
 peyvest (F.) ulaşma, kavuş-
 ma; daima, her vakit
 p. it- «birleştirmek, birbirine
 eklemek, arka arkaya getir-
 mek»

pīr (F.) pīr, yaşlı
 pūr-nūr (F. nūr A.) nur dolu

R

Rabbu'l-ālemīn (A.) âlem-
 lerin Rabbi, Tanrı
 raĝbet (A.) raĝbet, istekle kar-
 şılama, iyi kabul görme; is-
 tek
 raḥimehu'llāh (A.) Allah
 ona rahmet eylesin
 raḥmet (A.) rahmet, acıma,
 esirgeme
 rāy (A.) rey, fikir
 rāz (F.) sır
 rāz-ı nihānī (F.) gizli sır
 refī (A.) yüce
 renc (F.) ağrı, sızı; zahmet,
 eziyet
 rence (F.) sıkıntılı, dertli, in-
 cinmiş
 rencūr (F.) sıkıntılı, dertli
 reng (F.) renk, sûret, şekil
 rengin (F.) renkli, rengarenk
 resm (A.) âdet, merasim
 revā (A.) yakışır, uygun, yerin-
 de
 r. bol- «yakışmak, uygun düş-
 mek»
 revān (F.) yürüyen, su gibi
 akıp giden
 r. oku- «seri okumak»

rıfķ (A.) yumuşaklık, tatlılık
 rıfķ u muvāfakat (F. ke-
 limeler A.) yumuşaklık ve
 uygunluk
 riħlet (A.) göçme; ölüm
 riķķat (A.) incelik
 rişte (F.) iplik
 rubāî (A.) rubaî, klasik Türk
 edebiyatında bir nazım şekli
 rūħ (A.) ruh
 ruķa (A.) kısa mektup
 rüşenlik (rüşen F.) parlaklık
 rüzgār (F.) zaman, devir
 rüsūħ (A.) sağlam olma; bir
 işin incelik ve derinliğine
 varma, maharet

S

sācat (A.) saat
 sādāt (A.) seyyidler; Hz. Ha-
 san'ın neslinden gelmek üze-
 re Hz. Muhammed'in soyun-
 dan olanlar
 sādāt-ı ālî-şān (F. kelime-
 ler A.) yüce seyyidler
 sādāt u meşāyih (F. keli-
 meler A.) seyyidler ve şeyh-
 ler
 safā (A.) safā, gönül rahatlığı;
 senlik, eğlence
 s. *ķıl*- «eğlenmek»
 şahib (A.) sahip
 şahib-i azā (F. kelimeler A.)
 cenaze sahibi, matemli
 şahib-i ikrām (F. kelimeler
 A.) cömertlik sahibi, cömert
 şahib-i mülk (F. kelimeler
 A.) mülk sahibi
 şahib-i temkin (F. kelime-
 ler A.) temkin sahibi, ağır
 başlı, tedbirli kimse
 şahib-i vukūf (F. kelimeler
 A.) vukuf sahibi, vukuf eden

şāhib - ķırān (F. kelimeler
 A.) her zaman başarılı olan,
 talihli
 şahife (A.) sahife
 sākî (A.) içki sunan
 sal- salmak, koymak, atmak, bı-
 rakmak
 saman saman
 sanāyi (A.) san'atlar, güzel
 san'atlar, edebî san'atlar
 şarf (A.) harcama
 ş. *ķıl*- «harcamak»
 sarı taraf, yön; -a doğru
 sart sart; Türkistan'da oturan
 bir kavim, aslen tacik olup,
 tat da derler
 şavt (A.) ses, sedâ
 say (A.) çalışma, çabalama,
 gayret
 s. *ķörgüz*- «çalışmak, çabala-
 mak, gayret etmek»
 şayd (A.) avlama
 sayı vakit, zaman
 sayir (A. sāir) sair, diğer
 sāzende (F.) saz çalan
 sāzendeliğ (sāzende F.) çal-
 gıcılık
 sebt (A.) kaydetme, yazıya ge-
 çirme
 s. *ķıl*- «kaydedilmek»
 sefer (A.) sefer, yola gitme
 se - gāh (F.) Türk müziğinde
 mürekkep bir makam
 şehā (A.) cömertlik
 şehir (A.) seher
 şehirî (F.) bir seher
 selātin (A.) sultanlar
 semā (A.) mevlevî âyinlerinde
 mevlevîlerin cezbeyle rakset-
 meleri
 s. *ķıl*- «sema yapmak»
 senā (A.) övme, övüş

senā-yi bī-hadd u kıyās
(F. kelimeler, A.) hudutsuz
ve ölçüsüz övgü
ser - bülend (F.) başı yüksek,
yüce
ser - halkalık (ser - halka
F.) halkanın başı olma, bir
zümrenin başı olma
ser - nüvişt (F.) alın yazısı,
kader
ser - rişte (F.) ip ucu, tuta-
mak
ser - tekye (F. tekye A.) baş
köşe
şiddet (A.) doğruluk
şinif (A.) sınıf
sırr (A.) sır
silsile (A.) silsile
sım - ber (F.) gümüş göğüslü
sin sen
sini seni
siniñ senin
sipās (F.) hamdetme, dua et-
me
siret (A.) tavır, gidiş, ahlak;
biographie
siret ü rişlet (F. kelimeler
A.) yaşama ve ölme
siret ü şüret (F. kelimeler
A.) ahlak ve biçim
siv - sevmek
siyādet (A.) seyyidlik, efendi-
lik; Hz. Hasan vasıtasıyla Hz.
Muhammed'in soyundan olma
siz siz
sizge size
sizniñ sizin
sohbet (A.) sohbet
ş. beyi «sohbet mubadelesi»
ş tut- «sohbet etmek»
ş tüzet- «sohbet toplantısı dü-
zenlemek, tertip etmek»
soñgra sonra

sor- sormak
söz söz
su su
su - āl (A.) sual
subhāna'llāh (A.) Allah yü-
cedir
subhānehu ve ta - ālā (A.)
Allah yücedir
şudür (A.) sadrazamlar
sügvārlıg (sügvār F.) üzüntü-
lü olma; bk. sügvārlik
sügvārlik (sügvār F.) üzüntü-
lü olma; bk. sügvārlik
sultān (A.) sultan
sultān-ı şāhib-kırān (F.
kelimeler A.) talihli sultan
sultānu's-selātin (A.) sul-
tanlar sultanı
sultān-zāde (F. sultān A.)
şehzade
şun (A.) yapma, kudret
şüret (A.) biçim, görünüş; tarz,
yol; kılık
şüret ü ma - nā (F. kelimeler
A.) suret ve mâna
süz (F.) yanma, tutuşma
sünen (A.) sünnetler
sürür (A.) sevinç

Ş

şāh-zāde (F.) şehzade
şāgird (F.) çırak
şāgird-i kuştî-gir (F.)
pehlivan çıracı
şāmil (A.) içine alan, kapsayan
şān (A.) şan, şöret
şāyeste (F.) yaraşır, uygun
şefkat (A.) şefkat
şefkat u ülfet (F. kelime-
ler A.) şefkat ve vefa
şeh-zāde (F.) şehzade

şemc (A.) mum
 şemc-i meclis (F. kelimeler
 A.) meclisi aydınlatan, meclise renk veren
 şemsü'l-mille ve'd-dîn
 (A.) ümmetin ve dinin güneşi
 şeref (A.) şeref, ululuk
 şeref-i kabûl (F. kelimeler
 A.) kabul şerefi
 ş. tap- « kabul şerefi bulmak, itibar görmek»
 şeref-ı mülazemet (F. kelimeler
 A.) hizmet şerefi
 şerh (A.) açıklama
 şî-âr (A.) âdet, tutulan yol
 şikeste (F.) kırık, kırılmış
 şikeste-i gam - zede (F.)
 gamm A.) gamla kırılmış
 şîrîn (F.) tatlı
 şîve (F.) edâ
 şöhret (A.) şöhret
 şu-âbât (A.) şubeler
 şür-âbe (F.) göz yaşı
 şu-arâ (A.) şairler
 şu-bede (F.) el çabukluğu,
 maharet
 şu-ûr (A.) şuur, anlayış
 şîbh (A.) benzer

T

tâ (F.) tâ, -a kadar
 ta-accüb (A.) şaşma, şaşma
 kalma
 ta-addî (A.) zulmetme, azarlama
 ta-ayyün (A.) itibarlı olma,
 itibar kazanma
 tabc (A.) tabiat, yaratılış, huy
 tabh (A.) pişirme, pişirilme
 tabîb (A.) tabib

ta-cîl (A.) acele etme
 t. bile «aceleyle»
 tağayı dayı
 tağyîr (A.) değiştirme
 t. bir- «değiştirmek»
 tağalluş (A.) şüirde mahlas
 kullanma
 t. kıl- «mahlas olarak kullanmak»
 tağammül (A.) tahammül,
 katlanma
 tağayyür (A.) hayret etme
 tağkîk (A.) bir şeyin doğru
 olup olmadığını araştırma
 tağlîl (A.) gözme, gözülme
 tağrîr (A.) yazma
 tağt (A.) alt
 tağife (A.) bölük, takım, zümre;
 bk. tayife
 tağdir (A.) takdir, beğenme,
 değer verme
 tağî (A.) takva sahibi
 tağrîr (A.) ikrar etme, anlatma
 t. it- «anlatmak»
 tağeb-keş (F. taleb A.) istekte
 bulunan, istekli
 tağîc (A.) talih, baht
 tağac (A.) tamah, aç gözlülük
 tağām (A.) tamam
 tağlağla sabahleyin
 tağug tanık, şahit; bk. tağug
 tağug tanık, şahit; bk. tağug
 t. ötker- «şahit göstermek»
 tağp- bulmak, elde etmek, almak
 tağşur- ulaştırmak, teslim etmek,
 tevdi etmek, emanet vermek
 tağaraf (A.) taraf
 tağarî (A.) ansızın çıkma, birden-
 bire görünme
 t. bol- «ansızın ortaya çıkmak,
 yüzlenmek»

- ta'rif (A.) tarif, etraflı anlatma
t. -din müstağni «etraflı anlatmaya gerek olmayan»
t. kıl- «tarif etmek»
- tarih (A.) tarih, klasik Türk edebiyatında bir nazım türü
- tarik (A.) yol, tarz
- tarikât (A.) tarikat
- tarikât - iktisâb (F. kelimeler A.) tarikat kazanmış, tarikat ehli olmuş
- tarik-i fenâ (F. kelimeler A.) fena tariki
- tarik-i mahabbet (F. kelimeler A.) sevgi yolu
- tart- çıkarmak, çekmek, yükseltmek, ikram etmek, sunmak
- tartıl- sunulmak
- taşarruf (A.) kullanma, sahip olma
- taşnif (A.) yazma, meydana getirme
t. kıl- «yazmak, kaleme almak»
- taşnifat (A.) tasnif edilmiş, yazılmış şeyler, eserler
- taşkarı dışarı
- tāv (A.) itaat etme, boyun eğme, isteyerek bir şey yapma
- tavr (A.) tavır, tarz, çeşit
- tāv-u rağbet (F. kelimeler A.) boyun eğme ve rağbet etme
- tâyife (A. tâife) takım, zümre;
 bk. tâife
- tayin (A.) belli etme, belirleme
t. kıl- «belli etmek, belirlemek»
- tayyâr (A.) hazır
- ta'zim (A.) ululama, saygı gösterme
t. kıl- «saygı göstermek»
- ta'ziyet (A.) başsağlığı dileme
t. tut- «başsağlığı dilemek»
- tebdil (A.) değiştirme
- teberrük (A.) uğur sayma
- tecvîd (A.) Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun okuma
- tefâvüt (A.) iki şeyin birbirinden farklı olması, fark
- tekbir (A.) tekbir, Allahu ekber «Tanrı uludur» deme
- tekellüf (A.) gösteriş, yapmacık davranma
- teekellüfsiz (tekellüf A.) tekellüfsüz, zahmetsiz, gösterişsiz
- tekellüm (A.) konuşma
- teklif (A.) teklif, güçlük
- tekrâr (A.) tekrar
t. kıl- «tekrar etmek»
- tekye (A.) tekke, dergâh
- telh (F.) acı
- temkin (A.) ağırbaşlılık, ihtiyat
- tengnây (F.) dar yer, geçit, boğaz
- terbiyet (A.) terbiye
- tereddüd (A.) gidip gelme, itilme, tekrar edilme
- terennüm (A.) terennüm, güzel ve tatlı bir sesle şarkı söyleme
- tersâ (F.) hristiyan
- tertib (A.) tertip
- tevaḳḳuf (A.) durma, bir yerde durma, eğlenme
t. kıl- «eğlenmek, durmak»
- tezyin (A.) süsleme, süslenme, süslü
- tıbb (A. tıbb) tıbb
- tigre çevre
- til dil

tile- dilemek
 tîzlik (tiz F.) keskinlik
 to frag toprak
 tök- dökmek
 tört dört (4)
 turfa - destliğ (turfa-dest F.) acayip şekilde el maharetine sahip olma, mahir ellilik
 turuk (A.) yollar
 tut- tutmak
 Türkçe Türkçe
 Türkî (F.) Türkçe
 Türkî - güy (F.) Türkçe söyleyen
 türlüğ türlü
 tüş- düşmek, inmek, uğramak, uygun gelmek
 tüz- düzmek, düzenlemek, tertip etmek
 tüz et- düzenlemek

U

ufala- ufalamak
 uhrévî (A.) öbür dünyaya âit, ahretle ilgili
 ula- eklemek
 ulay-dur- tutup durmak, dokunup durmak
 ulağ ulak, beygir
 ulem â (A.) âlimler
 ulemâ-i refî'-mekân (F. kelimeler A.) mevkileri yüce âlimler
 ulemâ vü fu karâ (F. kelimeler A.) âlimler ve fakirler
 uluğ ulu; bk. uluk
 uluğluk üluluk, yücelik
 uluk ulu; bk. uluğ
 u. bol- «yücelmek»
 ur- vurmak
 usül (A.) usul
 uşak uşak, çocuk; hizmetçi

uşbu işte bu
 uşşāk (A.) aşıklar
 uzat- göndermek, yollamak
 Ü
 üç üç (3)
 ü. yüz altmış «üç yüz altmış»
 üçün için
 ülfet (A.) ahbaplık, dostluk
 ümerâ (A.) emirler, beyler
 ümmî (A.) ümmî
 ünsiyet (A.) ahbaplık, dostluk
 üst üst
 üstād (F.) üstad, ilim veya san'atta üstün yeri olan kimse
 üslub (A.) üslup

V

vâcibât (A.) vacip olan şeyler, yapılması şer'en gerekli olan şeyler, Kur'ân-ı Kerîm'de yapılması zımnen emredilen şeyler
 vâfî (A.) yeter, tam
 vâkiç (A.) vuku bulan, meydana gelen
 v. bol- «meydana gelmek»
 v. yûzidin «gerçekten»
 vâkt (A.) vakit
 vaşf (A.) vasif
 vâsıta (A.) vasıta
 vecd (A.) vecd, kendinden geçecek derecede ilâhî aşka dalma
 vecd ü hâl (F. kelimeler A.) vecd ve hal
 vedîat (A.) emanet
 vefâ (A.) sözünde durma
 verziş (F.) çalışma
 v. kul- «çalışmak, iş edinmek»

vukūf (A.) vakıf olma, anlama, bilme
 vukūf u daħl u taşarruf (F. kelimeler A.) vakıf olma, nüfuz etme ve kullanma
 vukūf u şu'ūr (F. kelimeler A.) vakıf olma ve anlama
 vuşāk (F.) çocuk, genç hizmetkâr
 vüzerā (A.) vezirler

Y

yā (F.) ya, yahut
 yā (A.) ey
 yād (F.) anma, hatırlama; hatır
y. bir- «anılmak, hatırlanmak»
y. tut- «hatırda tutmak»
 yaħşı iyi, güzel, hoş
 yaħşırak daha iyi, daha güzel
 yaka yaka, taraf
 yakın yakın
 yaman yaman, fena, kötü
 yan yan
 yana yine; bk. yene
 yanī (A.) yani
 yār (F.) yar, dost
 yārān (F.) dostlar
 yaraşa yaraşacak şekilde, yaraşır
 yārī (F.) bir dost
 yārliĝ (yār F.) dostluk; bk. yārliĝ
 yārliĝ (yār F.) dostluk; bk. yārliĝ
 yār u hevādār (F.) dost
 yār u muşāhib (F. muşāhib A.) dost ve arkadaşı
 yār u uşşāk (F. uşşāk A.) dost ve aşıklar
 yasa - düzenlemek, tanzim et-

mek, meydana getirmek, kurmak, yapmak

yaşlıĝ yaşlı
 yaşurun gizli
y. bol- «gizli olmak»
 yek - fenliĝ (yek-fen F.) ihtisas; bk. yek - fenliĝ
 yek - fenliĝ (yek-fen F.) ihtisas; bk. yek - fenliĝ
 yene yine; bk. yana
 yıĝla - ağlamak
 yıkıl - yıkılmak, devrilmek, yere düşmek
 yıl yıl, sene
 yırak uzak
y. tut- «yanaşmamak, geri durmak»
 yi - yemek
 yiber - göndermek
 yigirmi yirmi (20)
y. dört «yirmi dört»
 yir yer
 yit - ulaşmak, erişmek
 yitkür - ulaştırmak, eriştirmek
 yitmiş yetmiş (70)
y. iki «yetmiş iki»
 yitti yedi (7)
 yoĝkarı yukarı
 yol yol
y. harcısı «yol masrafı»
 yör - yürümek
 yüĝür - koşarak gitmek
 yüz yüz (100)
y. miñ «yüz bin»
 yüz yüz, sebep
 yüzçe yüz kadar
 yüzlen - yüzlenmek

Z

zāhir (A.) açık, belli, meydana da
 z. yüzidin «zahiren, görünüşe

- göre»
z. bol- «görünmek, belirmek»
z. kıt- «göstermek»
z. ehli «görünüşe göre değer veren»
z a h m e t (A.) zahmet, eziyet, sıkıntı
z a c i f (A.) zayıf, güçsüz
z a m ā n (A.) zaman
z a r ū r e t (A.) zaruret, çâresizlik
z. yūsîdîn «çâresizlik sebebiyle»
z ā t (A.) zat, kendi; öz, cevher; kişilik
z ā y i ç e (F.) yıldızların belli zamanlardaki yerlerini ve durumlarını gösteren cedvel
z ā y i ç e - i t ā l i (F. t ā l i A.) talih zayıçesi
z. sal- «talih zayıçesine bakmak»
z ā y i l (A. z ā -il) zeval bulan, sona eren, geçip giden
z. bol- «yok olmak»
z. kıt- «yok etmek»
z e b ā n - ā v e r (F.) düzgün ve güzel söz veya şiir söyleyen
z e b e r - d e s t (F.) eli üstün, mahir
z. it- «üstün hâle getirmek»
z e b e r - d e s t l i k (zeber-dest F.) eli üstün olma, el üstünlüğü
z e k ā (A.) zekâ, zeyreklik, zihin keskinliği
z e n c i r (F.) zincir
z e n c i r - i i r ā d e t (F. irādet A.) irade zinciri
z e r ā f e t (A.) incelik, naziklik
z e r ā f e t - ā ş ā r (F. kelimeler A.) zarif eser sahibi
z e v i ' l - i k t i d ā r (A.) iktidar sahibi
z i h n (A.) zihin
z i h n ü z e k ā (F. kelimeler A.) zihin ve zekâ
z i k r (A.) zikir, anma
z. bol- «anılmak»
z i s t (F.) canlı
z. kıt- «canlı kılmak»
z ō r (F.) zor, güç, kuvvet
z u l m (A.) zulüm
z u l m u t a ' a d d i (F. kelimeler A.) zulüm ve azarlama
z ū h h ā d (A.) zâhidler
z ū r e f ā (A.) zarif, ince, nazik kimseler

KISALTMALAR

- Alt. Gr. A. von Gabain, *Alttürkische Grammatik*, Leipzig 1950, (2. baskı)
- bk. bakınız
- Clauson, EDPT. Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972
- Divân. Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk* (Yayınlayan: Besim Atalay, Dizim, Ankara 1943)
- F Fâtih nüshası
- R Revan nüshası
- Radloff, Wb. Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, c. I-IV, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1960
- Räsänen, Wb. Martti Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen*, Helsinki 1969
- Şeyh Süleyman Lugatı. Şeyh Süleyman Efendî-i Buhârî, *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî*, İstanbul 1298
- v.b. ve başkaları
- Ü Üniversite nüshası